

jelentés

minority
rights
group
europe

**Az egyenlőségbe vetett bizalom megerősítése:
A romák igazságszolgáltatáshoz való hozzáérésének
fejlesztése Magyarországon és Szerbiában**

P R A X I S

Marijana Luković, Muhi Erika és Spitálszky Andrea

Roma férfi portréja Rudabányán, Magyarország.

Bordás Róbert

Köszönetnyilvánítás

Ezt a jelentést az Európai Unió Jogok, egyenlőség és polgárság programja (2014–2020) finanszírozta. Tartalma kizárólag a szerzők véleményét tükrözi, és az ő kizárólagos felelősségük. Az Európai Bizottság nem vállal felelősséget a benne foglalt információk esetleges felhasználásáért.

A szerzők

Marijana Luković 2021 januárjától a Praxis szerbiai jogvédő szervezet ügyvezető igazgatója. A Praxishoz 2006-ban csatlakozott, és szakmai pályafutása nagy részét ott töltötte. A szervezet programjainak koordinálásával foglalkozik. Főleg a szerbiai sérülékeny csoportok (belső menekültek, romák, menekültek és menedékkérők) emberi jogainak védelmére összpontosít jogállásuk és társadalmi-gazdasági jogaik, a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem, a migráció, a gyermekjogok, valamint a közigazgatási reform és a szerbiai civil társadalom továbbfejlesztése terén.

Muhi Erika magyar jogász, aki 1998 óta foglalkozik a romák hátrányos megkülönböztetése elleni fellépéssel. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Irodánál jogi referensként, majd ügyvédként dolgozott. 2010 és 2016 között a szervezet igazgatói tisztét töltötte be. Jelenleg az Idetartozunk Egyesület jogásza. Számos, romákkal kapcsolatos diszkriminációs ügyben ért el sikereket.

Spitálszky Andrea a Minority Rights Group Europe jogi munkatársa, az emberi jogokra és a nemzetközi jogra szakosodott magyar jogász. 2017-ben csatlakozott a szervezethez. Azóta különböző, a romákkal szembeni hátrányos megkülönböztetés elleni fellépéssel és gyűlöletbeszéddel kapcsolatos projektet vezet Közép- és Kelet-Európában, valamint a Nyugat-Balkán országokban.

Minority Rights Group Europe (MRGE) magyar civil szervezet. A budapesti székhelyű MRGE 1996 óta a Minority Rights Group International (MRGI) európai regionális partnere, amelynek célja a kisebbségek és az őslakos népek jogainak előmozdítása és védelme Európa-szerte és Közép-Ázsiában. Az MRGE ezt a feladatot kapacitásépítés, nemzetközi és a médián keresztül végzett érdekképviselet és hálózatépítés révén látja el.

Praxis A Praxis egy 2004-ben Belgrádban alapított, az emberi jogokat védő, országos civil szervezet, amely jogvédelmet biztosít, valamint sikraszáll a jogérvényesülés rendszerszintű akadályainak felszámolásáért. A Praxis a jogállás és a társadalmi-gazdasági jogok, a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem, a nemek közötti egyenlőség, a migráció, a gyermekjogok és a közigazgatás reformja területén tevékenykedik. A Praxis az ingyenes jogi tanácsadás és segítségnyújtás mellett céljait a közpolitikai nyomom követésével, kutatással és elemzéssel éri el. A munkája magában foglalja a marginalizált és társadalmilag kirekesztett közösségek problémáira való figyelemfelhívást, az oktatási tevékenységet, a jelentések közzétételét és szakértői támogatás nyújtását a reformokhoz, valamint a hálózatépítést és együttműködést.

Idetartozunk Egyesület Az Idetartozunk Egyesületet 2017-ben jegyezték be. Célja a magyarországi roma közösségek társadalmi mozgalma és a roma emancipációs mozgalom támogatása. Fő célja egy olyan nyitott, önkéntességen alapuló hálózat fenntartása, amely képes a tartalmas, hosszú távú együttműködésre, perspektívák megfogalmazására és társadalmi akciókban való megnyilvánulásra. Az Idetartozunk Egyesület a roma közösségeket érintő ügyekben és más társadalmi kérdésekben aktív polgári magatartást mozditja elő, ezért gyakran lép fel társadalmi események véleményezőjeként, résztvevőjeként és létrehozójaként.

© Minority Rights Group Europe (MRGE), 2022. szeptember. Minden jog fenntartva

A kiadvány anyaga oktatási vagy más nem kereskedelmi célokra sokszorosítható. Kereskedelmi célokra a szerzői jog jogosultjainak előzetes, kifejezett engedélye nélkül semmilyen formában nem sokszorosítható. További információkért forduljon az MRG-hez. **ISBN** Print: 978-615-6516-05-3. Online: 978-615-6516-04-6. **Megjelent** 2022 szeptemberében.

Az egyenlőségbe vetett bizalom megerősítése: A romák igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek fejlesztése Magyarországon és Szerbiában című kiadványt az MRG Europe jelentette meg, hozzájárulva ezzel a jelentés témájának a nyilvánosság általi megértéséhez. A szöveg és a szerzők nézetei nem feltétlenül képviselik minden részletében és minden aspektusában az MRG kollektív nézetét.

A roma program mediátorai

Milana Radu, a vajdasági Ópázovából származó roma mediátor az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karán tanul, emellett a helyi szociális központban romaügyi koordinátorként dolgozik.

Marina Salic helyi roma aktivista a kelet-szerbiai bányaváros Borból, ahol jelentős roma népesség él – köztük roma belső menekültek és a volt Jugoszlávia országaiból származó romák, akik nagyon nehéz körülmények között, szegénységben élnek, és ahol az intézmények gyakran elhanyagolják a helyi roma lakosság problémáit. Jól ismeri a bori romák előtt álló kihívásokat, mivel korábban roma egészségügyi mediátorként dolgozott. A romák helyzetének javítását célzó különböző projektekben is részt vett, valamint kapcsolatban van a roma közösséggel és a bori romatelepekkel, ahol a helyi lakosság jól ismeri őt.

Milica Stankovic helyi roma aktivista a belgrádi körzethez tartozó Obrenovacból. A Belgrádi Egyetem Szervezéstudományi Karán szerzett mesterdiplomát menedzsmentből, és tagja a Roma Polgári Egyesületek Állandó Konferenciájának, a szerbiai roma egyesületeket tömörítő hálózatnak. Emellett a Rom Humanitárius Központ (Humanitarni Centar Rom Obrenovac) helyi roma szervezet aktivistája, amellyel a Praxis évek óta együttműködik. Megfelelő ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkezik az oktatáshoz és a foglalkoztatáshoz való joggal kapcsolatos kihívások terén.

Nagy István, helyi roma aktivista 2014 óta a Roma Nemzetiségi Önkormányzat elnöke Hajdúszováton. Emellett a Romano Drom helyi civil szervezet vezetője, amelynek célja a helyi roma családok és fiatalok támogatása, valamint a helyi szintű érdekképviselés.

Vagyon Dezső roma aktivista korábban az Országos Roma Önkormányzat asszisztenseként és a Gyomaendrődi Járási Hivatal roma referenseként dolgozott.

Raffael István, roma aktivista és szociális munkás. A déldunántúli régióban segíti a roma közösséget.

Jogi tanácsadás Magyarországon

Csúri Gábor Békés megyében, Magyarország délkeleti részén tevékenykedik. A korábbi Egyenlő Bánásmód Hatóság által irányított és működtetett országos egyenlőbánásmód-referensi hálózat tagjaként is dolgozott.

Ammann Zsuzsa hkiterjedt ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkezik a különböző, jogsegélyt nyújtó civil szervezetekkel való munka és együttműködés terén, független ügyvédként pedig számos, mérföldkőnek számító ügyet vitt bíróság elé. Budapesten és Pest megyében tevékenykedik.

Balogh Emese szintén különféle civil szervezetekkel működik együtt diszkriminációs ügyekben, jelenleg Északkelet-Magyarországon dolgozik.

Ezt a jelentést Setét Jenő roma polgárjogi aktivista, az Idetartozunk Egyesület alapítója emlékének ajánljuk, aki életét a rasszizmus elleni küzdelemnek és a roma szerepvállalás megerősítésének szentelte

**Az egyenlőségbe vetett bizalom megerősítése:
A romák igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek
fejlesztése Magyarországon és Szerbiában**

Tartalomjegyzék

Összefoglaló	1
1 Bevezetés	4
2 A hátrányos megkülönböztetés eseteinek feltérképezése és azonosítása a közösségben	6
3 Jogi tanácsadás	10
4 Az esetek jelentése az esélyegyenlőségi szerv felé	14
5 Konklúzió	20
6 Ajánlások	22
Jegyzetek	23

Összefoglaló

A jelentés célja az Európai Unió által finanszírozott „Roma Equality through Increased Legal Access” (REILA) elnevezésű projekt keretében végzett terep- és jogi munka eredményeinek összefoglalása. A jelentés a Romákat ért hátrányos megkülönböztetés különböző területeit, valamint az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés akadályait térképezi fel Szerbiában és Magyarországon és a projekt kezdetén készített helyzetjelentés nyomán követésére szolgál. A jelentés a mediátorok tapasztalatai alapján összegzi a terepmunka tanulságait, és bemutatja a két ország diszkriminációs eseteit és azok megoldását. Emellett azt is felvázolja, hogy a terep- és jogi munka miként járult hozzá a romák saját jogainak megismeréséhez, és hogyan támogatta őket az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésük akadályainak felszámolásában. A két országban végzett terep- és jogi munka tanulságai és eredményei potenciálisan alkalmazhatók más európai környezetben is, ahol a romáknak a diszkriminációs ügyek kapcsán hasonló nehézségekkel kell szembenéznük az igazságszolgáltatásban.

Szerbiában és Magyarországon a romák életük számos területén már fiatal koruktól kezdve rendszeresen tapasztalnak hátrányos megkülönböztetést, amelyet általában negatív hozzáállás és előítéletek táplálnak. Előfordulásuk nagy száma ellenére a diszkriminációs eseteket az áldozatok általában nem jelentik. A romáknak gyakran mindennapi életük részeként kell elfogadniuk a velük szembeni hátrányos megkülönböztetést, és nem szívesen jelentik az eseteket a hatóságoknak, mivel félnek a megtorlástól, vagy mert nem bíznak az igazságszolgáltatási rendszerben. Magyarországon a jogi képviselet bonyolult szabályozása, a diszkriminációs ügyek elhúzódó jellege és bizonytalan kimenetele, valamint az ítéletek korlátozott preventív hatása is hozzájárul ahhoz, hogy a romák vonakodnak jelenteni a hátrányos megkülönböztetést. A romáknak mindkét országban szükségük van jogi segítségnyújtásra, mivel gyakran nem ismerik a hátrányos megkülönböztetés jogi meghatározását, az elérhető jogorvoslati lehetőségeket, valamint azokat a jogi fórumokat, amelyekhez fordulhatnak. Elriasztják őket a jogrendszer azon akadályai is, amelyekkel olyankor szembesülnek, amikor a hátrányos megkülönböztetés jelentése mellett döntenek. Ezért a romák elleni tényleges hátrányos megkülönböztetéseknek csak kis hányadát teszi ki a nemzeti esélyegyenlőségi szerveknek (Szerbiában az Egyenlőségvédelmi Biztosnak, Magyarországon pedig az

Egyenlő Bánásmódot Felelős Főigazgatóságnak – EVB és EBF) bejelentett esetek. A nemzeti esélyegyenlőségi szervek még a bejelentett esetekben is csak kis számban hoznak kedvező határozatot vagy ajánlást.

A REILA projekt jogi munkája arra irányult, hogy felszámolja a romák igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése előtt álló akadályokat. A projektben a roma közösségekben a jogaikkal és az elérhető jogorvoslati lehetőségekkel kapcsolatos ismereteket terjesztettük roma mediátorokon keresztül. Ingyenes jogi tanácsadással, valamint az esetek nemzeti esélyegyenlőségi szervnek való bejelentéséhez nyújtott segítség révén támogattuk a roma közösségeket. A projekt szervezetei így módon arra kívánták ösztönözni a romákat, hogy forduljanak jogorvoslatért, jelentsék és tegyék láthatóvá a diszkriminációs eseteket a nemzeti intézményrendszer használatával.

A projekt keretében ügyvédek, roma civil társadalmi szervezetek munkatársai és más roma aktivisták vettek részt a nemzeti diszkriminációellenes jogszabályokról, az elérhető jogorvoslati lehetőségekről, valamint a releváns jogi fórumok működéséről és hatásköréről tartott képzésekben. A képzést követően a szervezetek három mediátort alkalmaztak Magyarországon és Szerbiában, akik rendszeres terepmunkát végeztek a két ország különböző roma lakta régióiban. A mediátorok szerepe sokrétű volt: nemcsak felhívták a figyelmet a roma közösségben a hátrányos megkülönböztetésre és az elérhető jogorvoslati lehetőségekre, hanem feltérképezték és azonosították a helyszíni diszkriminációs eseteket is. Ezekben az esetekben tanácsot adtak a hátrányos megkülönböztetést elszenvedőknek, illetve közvetítették a felek között, amíg megoldást nem találtak a helyzetre. Más, bonyolultabb esetekben egy képzett ügyvédhez vagy a Praxishoz/ Idetartozunkhoz irányították az ügyfeleket, akik jogi tanácsadást nyújtottak nekik, vagy jelentették az ügyet az esélyegyenlőségi szervnek.

Szerbiában a legtöbb, részben álláskereső, részben a munkavállalás során felmerült diszkriminációs esetet azonosítottak. Más esetekben az egészségügyi ellátás során, vagy a helyi önkormányzatoknál tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést, de a mediátoroknak megaláztatásról és sértegetésről is beszámoltak. A mediátorok az iskolai hátrányos megkülönböztetés számos esetét is feltárták a roma családokkal való beszélgetések során, de ezen esetek többségében az incidenseket és a diszkriminatív viselkedést a

szülők és a tanárok közötti mediációval rendezték. Magyarországon az azonosított diszkriminációs esetek főként az oktatással, a foglalkoztatással és a lakhatással voltak kapcsolatosak. A mediátorok több alkalommal kaptak tájékoztatást a szülőktől arról, hogy gyermekeikkel nem bántak megfelelően az óvodában, de ezekben az esetekben nem tettek további lépéseket, mivel a szülők attól tartottak, hogy ha hivatalos panaszt nyújtanának be, gyermekeikkel még rosszabbul bánának.

Az alapképzés során a mediátorok elsajátították a szükséges készségeket és ismereteket, hogy segítséget tudjanak nyújtani a hátrányos megkülönböztetést tapasztaló romáknak. A rendszeres helyszíni látogatások során a mediátorok megosztották ezt a tudást a helyi roma közösség tagjaival, és felhívták a figyelmüket a hátrányos megkülönböztetésre és az elérhető jogorvoslati lehetőségekre. Emellett a képzés segítette a mediátorokat abban, hogy jobban eligazodjanak a jogi kihívások útvesztőiben, és hogy kidolgozzák a lehetséges megoldásokat az egyes diszkriminációs ügyekben. Így a mediátorok különbséget tudtak tenni a diszkriminációs ügyek és az egyéb emberi jogi jogsértések között, és csak a bonyolultabb diszkriminációs ügyekben kérték az ügyvédek vagy a partnerek segítségét, illetve tanácsát. Emellett Magyarországon a mediátorok döntő szerepet játszottak a diszkriminációs ügyek tényfeltárásában, amelyeket aztán jelentettek az esélyegyenlőségi szervnek. Megkeresték az iskolákat, a munkáltatókat és egyéb hátrányos megkülönböztetést elkövető szerveket, és megpróbálták közvetíteni közöttük és az ügyfelek között.

Szerbiában a mediátorok tapasztalatai szerint a romák nem szívesen beszéltek a hátrányos megkülönböztetésről, és általában további segítséget és személyre szabott támogatást igényeltek ahhoz, hogy képesek legyenek nyíltan beszélni arról, ami érte őket, míg mások egyszerűen nem vettek tudomást a diszkriminációról, vagy nem tudtak különbséget tenni a diszkrimináció és az egyéb emberi jogi jogsértések között. A mediátorok emellett érzelmi támogatást nyújtottak a romáknak, és javították az intézményekbe vetett bizalmukat, ezáltal bátorítva őket arra, hogy jogorvoslatért folyamodjanak. Szerbiai kollégáikkal ellentétben a magyar mediátorok úgy találták, hogy a romák könnyen megnyílnak, és szívesen megosztják velük a tapasztalataikat. A közösségben tett folyamatos és rendszeres látogatásaikat rendkívül fontosnak tartották a bizalom kiépítéséhez, hogy a közösség tagjai még akkor is nyugodtan megoszthassák tapasztalataikat, ha nem is sikerül azonnali megoldást találni. Másrészt annak ellenére, hogy készségesen megosztották tapasztalataikat, sok roma nem akarta jelenteni az eseteket, mivel nem hittek abban, hogy a helyzet ezáltal megváltozna.

A jogi tanácsadást a két országban eltérő módon biztosították. Szerbiában a Praxis nyújtott tanácsadást a diszkriminációs esetekben, míg Magyarországon három, az online képzést sikeresen elvégző ügyvéd vett részt a projekt jogi munkájában. Amint a mediátorok azonosítottak egy diszkriminációs esetet, Szerbiában a Praxis, Magyarországon pedig az ügyvédek karolták azt fel. Amellett, hogy ingyenes jogi tanácsadást nyújtottak az ügyfeleknek, ellenőrizték a rendelkezésre álló dokumentumokat, beadványokat fogalmaztak meg, és szükség esetén közvetítettek a felek között. Szerbiában a legtöbb eset, amelynél jogi tanácsadásra került sor, a foglalkoztatást és az egészségügyi ellátást érintette, míg Magyarországon az esetek zöme a foglalkoztatással, a lakhatással és a szolgáltatásokhoz való hozzáféréssel volt kapcsolatos. Az ügyfelek nem voltak tisztában azzal, hogy ezekben az esetekben lehetőségük van védelmet kérni a hátrányos megkülönböztetéssel szemben, vagy nem tudták, kihez fordulhatnak segítségért. A megfelelő jogi segítségnyújtás és tanácsadás fontosnak bizonyult ahhoz, hogy az ügyfelek jobban megértsék a jogait és azt, hogy miként védhetik meg azokat. Ezen túlmenően igazolódott, hogy a jogi segítségnyújtás alapvető fontosságú azoknak az ügyfeleknek, akik az eljárások ismeretének hiányából, illetve az alacsony iskolai végzettségükből fakadóan önállóan nem lennének képesek jogorvoslatért folyamodni. A jogi segítségnyújtás fontosnak bizonyult a nemzeti esélyegyenlőségi szervek és az általuk nyújtott védelem további előmozdítása szempontjából is.

A Praxis és az Idetartozunk számos alkalommal segített az ügyfeleknek a hátrányos megkülönböztetés bejelentésében az illetékes nemzeti esélyegyenlőségi szerveknél. Szerbiában az EVB-nek bejelentett hét esetből öt a jogállással vagy a lakóhely nyilvántartásba vételével, kettő pedig a foglalkoztatásban történő hátrányos megkülönböztetéssel volt kapcsolatos. Magyarországon a három bejelentett eset közül kettő a roma ügyfelekkel szembeni zaklatásra, a harmadik pedig egy sportlétesítményhez való hozzáféréssel kapcsolatos hátrányos megkülönböztetésre vonatkozott. A két országban összesen tíz esetet jelentettek a nemzeti esélyegyenlőségi szervnek, ebből négy ügy még mindig folyamatban van. A fennmaradó hat esetben egy határozat volt kedvező, négy pedig elutasító, és egyben pedig már akkor megoldás született, amikor az ügy még folyamatban volt. Szerbiában néhány esetben feltételezhető, hogy az EVB-nek történő jelentés ténye vezetett pozitív kimenetelhez annak ellenére, hogy elutasító határozat született, vagy az ügy még folyamatban volt. Úgy tűnik, hogy az esetek jelentése az EVB-nek nyomást gyakorolt az elkövetőre, és végül ezek az ügyek pozitív kimenetelűek lettek.

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés fő akadályai:

- A romák gyakran életük részeként fogadják el a hátrányos megkülönböztetést; nem szívesen jelentik azt, mivel félnék a megtorlástól, vagy mert nem bíznak az igazságszolgáltatási rendszerben.
- A romák gyakran nem rendelkeznek a jogi eljáráshoz szükséges ismeretekkel.
- Elriasztják őket a jogrendszer akadályai is, amelyekkel olyankor szembesülnek, amikor a hátrányos megkülönböztetés bejelentése mellett döntenek.
- Magyarországon a jogi képviselő bonyolult szabályozása, a diszkriminációs ügyek elhúzódó jellege és bizonytalan kimenetele, valamint az ítéletek korlátozott preventív hatása további akadályokat támaszt.

Főbb megállapítások:

- A roma közösség diszkriminációellenes jogszabályokkal és az elérhető jogorvoslati lehetőségekkel kapcsolatos ismereteinek növelése elengedhetetlen ahhoz, hogy hajlandóak legyenek jelenteni az esélyegyenlőségi szervnek a hátrányos megkülönböztetést, valamint hogy a jövőbeli társadalmi szerepvállalásuk jelentősebb legyen.
- A roma mediátoroknak a közösség diszkriminációval kapcsolatos ismereteinek növelésén túlmenően fontos szerepük van az egyszerűbb ügyek megoldásában a felek közötti mediációval, illetve a hátrányos megkülönböztetést elszenvedők segítségével beadványok vagy egyéb dokumentumok megfogalmazásával.
- Elengedhetetlen a hátrányos megkülönböztetés által érintettek ösztönzése a diszkriminációs esetek bejelentésére. Minél több kedvező határozatot hoz az esélyegyenlőségi szerv a diszkriminációs ügyekben, annál jobban fognak bízni a romák a hátrányos megkülönböztetés elleni védelem rendszerében és intézményeiben.

1 Bevezetés

Ez a jelentés a „Roma Equality through Increased Legal Access” („Roma egyenlőség a fokozott jogi hozzáférés révén”, REILA) projekt keretében készült.¹ A projekt 2020 szeptembere óta fut a Minority Rights Group Europe (MRGE), a Praxis (Szerbia) és az Idetartozunk Egyesület (Magyarország) közös felügyelete alatt. A projekt célja az emberi jogi jogsértéseknek és a hátrányos megkülönböztetésnek kitett romák jogainak előmozdítása és védelme a társadalom és az érdekelt felek tudatosságának növelésével, a diszkriminációellenes jogszabályok végrehajtásának erősítésével, valamint a romák jogorvoslati lehetőségeihez juttatásával Magyarországon és Szerbiában. A projekt keretében a partnerek 2020 őszén kutatást folytattak a romákkal szembeni hátrányos megkülönböztetés különböző területeiről és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésük akadályairól. A kutatás eredményét mindkét országban jelentésekké foglalták, amelyek a projekt végrehajtásának további részében alaptanulmányként szolgáltak.² A kutatást 2021 őszén egy képzéssorozat követte, amelyet jogászok, roma aktivisták és civil társadalmi szervezetek képviselői számára tartottak a nemzeti és nemzetközi diszkriminációellenes jogszabályokról, valamint a rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségekről és a vonatkozó ítélkezési gyakorlatról. A képzések után a partnerek három tapasztalt roma mediátort alkalmaztak, akik 2021 novemberétől mindkét országban rendszeres terepmunkát végeztek. A mediátorok azonosították és nyomon követték a roma közösségben előforduló diszkriminációs eseteket, és jelentették azokat a partner civil szervezeteknek és azoknak a képzett ügyvédeknek, akik jogi tanácsadást és ingyenes jogi segítséget biztosítottak az érintetteknek. A partnerek folyamatos szakértői támogatást (coaching) nyújtottak a roma mediátoroknak, tanácsot adtak nekik a vonatkozó jogszabályokról, valamint az áldozatok segítéséről. E szakértői támogatással a roma mediátorok tanácsot tudtak adni a hátrányos megkülönböztetést elszenvedett romáknak azzal kapcsolatban, hogy milyen fórumokon lehet a legmegfelelőbbben fellépni a jogsértésekkel szemben. E jelentés célja, hogy összefoglalja a terepmunka és a jogi segítségnyújtás pozitív eredményeit, megossza a levont tanulságokat, valamint a legjobb gyakorlatok és a terepen tapasztalt jó példák bemutatásával a diszkriminációs eseteik jelentésére ösztönözze a hátrányos megkülönböztetést elszenvedett romákat.

A 2011-es népszámlálás szerint Szerbiában ekkor 147 604 roma élt.³ Számuk azonban feltehetően magasabb, és más kutatási adatok szerint a XXI. század elején összesen 201 353, lakóhellyel rendelkező roma és 46 238, Koszovóból kitelepített roma élt az országban.⁴ A projekt elején készített alaptanulmány szerint a romák leggyakrabban a szomszédokkal, munkatársakkal való napi kapcsolataik során, valamint a rutinszerű társadalmi tevékenységek végzése közben szembesülnek hátrányos megkülönböztetéssel. Bár a roma fókuszcsoport-résztevők számos olyan helyzetet említettek, amikor bűrszínük vagy etnikai hovatartozásuk miatt sértegették vagy becsmérték őket, agresszióval vagy gyűlöletbeszéddel szembesültek,⁵ a hátrányos megkülönböztetés eseteit legtöbbször nem jelentették. Bár a legtöbb fókuszcsoport-résztevő élete részeként fogadta el a hátrányos megkülönböztetést, és a megtorlástól való félelmükben vagy az igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságába vetett bizalom hiánya miatt nem tették bejelentést, abban egyetértettek, hogy ezeket az eseteket a megelőzés és a diszkrimináció elleni védelem rendszerének javítása érdekében jelenteni kell.⁶ A kutatás megállapította, hogy a romáknak szükségük van jogi segítségre, mivel azon túlmenően, hogy nem rendelkeznek az eljárási kérdésekkel kapcsolatos ismeretekkel, elriasztja őket a jogrendszer hatékonyságának hiánya, a hátrányos megkülönböztetés nehézkes bizonyítási folyamata, valamint a különböző akadályok, amelyekkel az esetek bejelentése során találkozhatnak.⁷ Ennek eredményeképpen a romák csak kisszámú panaszt nyújtanak be az EVB-nek vagy a bíróságnak.⁸ 2021-ben az összes panasz 12,7 százaléka volt a panaszosok nemzetiségével, illetve etnikai hovatartozásával kapcsolatos, így ez volt a hátrányos megkülönböztetést öt leggyakoribb oka közül az egyik, melyek többségét (77,1%) romák jelentették be. A jelentés megállapítja továbbá, hogy az EVB munkája szerint a romákkal szembeni negatív attitűdök és előítéletek gyakran ismétlődnek, és különböző helyi környezetben, például a falakon lévő graffitiken és a közösségi hálókön keresztül jelennek meg.⁹

A Debreceni Egyetem 2010 és 2013 között végzett felmérése szerint a romák a magyar lakosság mintegy 9 százalékát teszik ki, ami 876 000 főt jelent. Ez lényegesen magasabb a 2011-es népszámlálás eredményeinél, amikor mindössze 315 583 fő vallotta magát romának.¹⁰ Az alaptanulmány szerint a romákat az oktatásban, a közfoglalkoztatásban, az egészségügyi ellátáshoz és a

közszolgáltatásokhoz való hozzáférésben tapasztalható hátrányos megkülönböztetésen túl aránytalanul nagy mértékben érinti a rendőri brutalitás és a gyermekek családból való kiemelése is.¹¹ A közösségi interjúk alapján nagyon kevesen folyamodtak valaha is jogorvoslatért, és szinte teljes volt a bizalom hiánya azzal kapcsolatban, hogy érdemes-e jelenteni a diszkriminációs eseteket. A fókuszcsoport résztvevői úgy vélték, hogy az előítéletekkel és megaláztatásokkal való mindennapi tapasztalatokra nem lehet jogi eszközökkel reagálni. Emellett akkor is alacsony az ügy megnyerésébe vetett bizalom, amikor a hátrányos megkülönböztetés magáncégek foglalkoztatási gyakorlatából ered, vagy ha azt a helyi önkormányzat követi el. Az ilyen diszkrimináció áldozatai gyakran nem szívesen keresnek jogorvoslatot, mivel a helyi hatóságok által biztosított szociális lakhatástól vagy közfoglalkoztatástól függenek.¹²

2019-ben 44 roma kérelmező jelentett ugyan diszkriminációs eseteket az Egyenlő Bánásmód Hatóságnak, de csak hét esetben állapítottak meg jogsértést.¹³ A statisztikák alapján arra lehet következtetni, hogy a romákat jellemzően (és kizárólag) a szolgáltatások területén éri hátrányos megkülönböztetés. Különböző kutatási projektek azonban feltárták, hogy a más területeken (például az oktatás, a foglalkoztatás vagy a gyermekvédelmi szolgáltatások területén) elterjedt diszkrimináció sokkal súlyosabb probléma, amely sajnos az Egyenlő Bánásmód Hatóság előtt rejtve marad, vagy ha mégsem, az ügyeket akkor is sok esetben elmarasztaló határozat nélkül zárják le. 2019-ig nem álltak rendelkezésre a kérelmezők védett tulajdonságai szerint lebontott adatok, azonban megállapítható, hogy az összes panasz 0,5 százalékát roma kérelmezők nyújtották be, és ezek közül az esetek még kisebb hányada zárult az egyenlő bánásmóddal való joguk sérelmének megállapításával. Ez a szám annak fényében különösen elenyésző, hogy az ország lakosságának közel egytizede valószínűleg roma.¹⁴ Az alaptanulmány szerint a hátrányos megkülönböztetés roma áldozatai az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésük terén különböző akadályokkal szembesülnek. A romák gyakran nem ismernek olyan civil társadalmi szereplőt vagy illetékes kormányzati szervet, amelytől tanácsot kérhetnének, és csak kevesen vannak tisztában azzal, hogy Magyarországon létezik a diszkriminációt tiltó jogszabály.¹⁵ A jogi képviselő bonyolult szabályozása, a diszkriminációs ügyek elhúzódó jellege és bizonytalan kimenetele, valamint az ítéletek korlátozott preventív hatása is hozzájárul ahhoz, hogy a

romák nem hajlandóak jelenteni a hátrányos megkülönböztetést.

A szerbiai és magyarországi projekt keretében végzett kezdeti kutatásaink alapján megállapíthatjuk, hogy a romákkal szembeni hátrányos megkülönböztetés széles körben elterjedt, és a romák életének különböző területeit és aspektusait már fiatal koruktól kezdve érintheti. Ugyanakkor csak korlátozott számú ilyen esetet jelentenek be, és még kevesebb esetben hoz kedvező határozatot vagy fogad el ajánlásokat az esélyegyenlőségi szerv. A REILA projekt jogi munkája arra irányult, hogy felszámolja a romák igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése előtt álló akadályokat. A projektben a roma közösségekben a jogaikkal és az elérhető jogorvoslati lehetőségekkel kapcsolatos ismereteket terjesztettük roma mediátorokon keresztül. Ingyenes jogi tanácsadással, valamint az esetek nemzeti esélyegyenlőségi szervnek való bejelentéséhez nyújtott segítség révén támogattuk a roma közösségeket. A projekt szervezetei így módon arra kívánták ösztönözni a romákat, hogy forduljanak jogorvoslatért, jelentsék és tegyék láthatóvá a diszkriminációs eseteket a nemzeti intézményrendszer használatával.

A jelentés célja a projekt keretében végzett terep- és jogi munka eredményeinek összefoglalása. A mediátorok 2021 novemberében kezdték meg a terepmunkát, és 2022 augusztusában fejezték be. A jelentés a 2021. november 1. és 2022. május 31. közötti eseteket mutatja be, bár ezek egy részét a Praxis már ezt az időszakot megelőzően azonosította, mikor a projekt keretében terepmunkát végzett. A jelentés a projekt kezdetén készített alaptanulmány nyomán követésére szolgál, amely a hátrányos megkülönböztetés különböző területeit, valamint a romák igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek akadályait térképezte fel Szerbiában és Magyarországon. Különösen a mediátorok tapasztalatai alapján összegzi a terepmunka tanulságait, és bemutatja a két ország diszkriminációs eseteit és azok megoldását. Emellett azt is felvázolja, hogy a terep- és jogi munka miként járult hozzá a romák jogaikkal kapcsolatos ismereteinek növeléséhez, és hogyan támogatta őket az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés akadályainak felszámolásában. A két országban végzett terep- és jogi munka tanulságai és eredményei potenciálisan alkalmazhatók más európai környezetben is, ahol a romáknak a diszkriminációs ügyek kapcsán hasonló nehézségekkel kell szembenézniük az igazságszolgáltatásban.

2 A hátrányos megkülönböztetés eseteinek feltérképezése és azonosítása a közösségben

Mediátorok

Bár a projektpartnerek a képzéseket személyesen tervezték megtartani, a Covid19-járvány súlyossága miatt Magyarországon és Szerbiában is úgy döntöttek, hogy az anyagokat online képzési programmá alakítják át. A roma aktivistáknak szóló online tanfolyamokat 2021 szeptemberében és októberében tartották, elméleti és gyakorlati információkat nyújtva a nemzeti diszkriminációellenes jogszabályokról, az elérhető jogorvoslati lehetőségekről, valamint a releváns jogi fórumok működéséről és hatásköréről. Az online tanfolyam nemcsak elméletet és gyakorlati feladatokat tartalmazott, hanem egy sor online, valós diszkriminációs eseteken alapuló szerepjátékos esettanulmányt is, amelyek kapcsán a résztvevők a gyakorlatban is alkalmazhatták tudásukat, és megtapasztalhatták, hogyan kell az ügyfeleket kikérdezni és számukra tanácsadást nyújtani, valamint hogy miként lehet a diszkriminációs ügyeket az ügyfél kívánságaitól függően különböző módokon rendezni. A szerepjáték különösen hasznosnak bizonyult a résztvevők számára, mivel így felkészülhettek a valós életben felmerülő helyzetekre.

A szerepjátékok nagyszerűek voltak. A gyakorlatok során tesztelhettem a tudásomat. Hibáztam, de tetszett, hogy megismételhettem őket. Az illusztrációk kiválóak és érdekesek voltak. (Szerbiai roma aktivista)

Az online tanfolyamot egy online diszkriminációs workshop egészítette ki, amelyen a résztvevők a partnerszervezetek jogi szakértőjének irányításával valós diszkriminációs eseteket dolgozhattak fel. Ez az átfogó képzés biztosította a roma aktivistáknak a szükséges készségeket és ismereteket ahhoz, hogy a roma közösségekben végzett terepmunka során feltérképezhessék és azonosíthassák a diszkriminációs eseteket, valamint hogy segítséget nyújthassanak a hátrányos megkülönböztetés áldozatainak.

A képzés befejezését követően a partnerek három-három mediátort alkalmaztak Magyarországon és Szerbiában, akik rendszeres terepmunkát végeztek. Szerbiában mindhárom mediátor olyan aktivista volt, aki már korábban is dolgozott a helyi roma közösségben. A szerbiai roma mediátorok

2021. november 1. és 2022. május 31. között összesen 48 helyszíni látogatást tettek Ópázova, Bor és Obrenovac településeken. Ezzel párhuzamosan a Praxis is végzett rendszeres terepmunkát különböző településeken.

Magyarországon a három mediátor szintén jelentős tapasztalattal rendelkezett a helyi roma közösséggel való munkában. A magyarországi roma mediátorok 2021. november 1. és 2022. május 31. között összesen 29 helyszíni látogatást tettek Békés, Tolna és Hajdú-Bihar megyében.

Esetek

Szerbia

Szerbiában 2021. november 1. és 2022. május 31. között 13 olyan diszkriminációs esetet azonosítottak (a Praxis hat esetet, míg a mediátorok hét esetet tártak fel), amelyekben további tanácsadásra került sor. A mediátorok terepmunkáját megelőzően a Praxis további három diszkriminációs esetet azonosított a projekt keretében (így az összes azonosított esetek száma 16). A mediátorok további diszkriminációs – főleg a roma tanulók oktatásban való hátrányos megkülönböztetésével kapcsolatos – eseteket is azonosítottak, de ezek már régen történtek, vagy korábban rendeződtek.

A legtöbb diszkriminációs eset a foglalkoztatás területén merült fel (összesen nyolc azonosított eset).¹⁶ A roma közösség tagjai úgy vélték, hogy etnikai származásuk miatt diszkriminálták őket az álláskeresés vagy a foglalkoztatás során. A foglalkoztatással kapcsolatos esetek többek között érintettek egy olyan roma nőt, aki annak ellenére, hogy már kilenc éve dolgozott takarítóként egy egészségügyi intézményben, csak határozott idejű szerződéssel rendelkezett, miközben a nem roma kollégái állandó munkaviszony keretében dolgoztak. Egy másik esetben egy roma nőt, aki egy butikban dolgozott, bórsmíve miatt bocsátottak el. Egy másik roma nőt folyamatosan elutasították munkakeresése során, még azokban az esetekben is, amikor nem volt szükség képesítésre. Egy további diszkriminációs eset egy sportlétesítmény négy roma alkalmazottját érintette, akiket elbocsátottak, míg az egyetlen kolléga, aki megtarthatta állását, egy nem roma

személy volt. A mediátorok azonosítottak továbbá egy olyan esetet, amelyben egy roma férfit diszkrimináltak az állásinterjúján, amelyen a vállalat erős, fiatal férfiakat keresett; bár a jelentkező megfelelt a követelményeknek, elutasították. Egy újabb esetben egy fogyatékossgal élő roma férfi péknek tanult, de nem tudott elhelyezkedni, mivel folyamatosan elutasították. Ismét egy másik esetben egy roma nőt a munkahelyén ért hátrányos megkülönböztetés, mivel a főnöke nem bízott benne, és folyamatosan ellenőrizte abban a meggyőződésben, hogy el fog lopni valamit; ez azt az előítéletet tükrözte, hogy a romák hajlamosak a lopásra.

Más esetekben két roma férfi a joghoz való hozzáférés tekintetében szembesült problémákkal a helyi intézményekben, amikor állandó lakóhelyük nyilvántartásba vételére irányuló kérelmüket folyamatosan elutasították, ezért nem kaphattak személyi igazolványt. Egy további esetben a Külügyminisztérium diszkriminált egy roma nőt, és azzal az érveléssel utasította el a minisztériumhoz intézett, születési anyakönyvi kivonat külföldről történő beszerzésére irányuló kérelmét, hogy nem tudja igazolni állampolgárságát, noha mindkét szülője szerb volt. Hasonlóképpen, két másik esetben két közjegyző nem volt hajlandó elismerni egy ügyvéd arra vonatkozó jogát, hogy két roma személyt képviseljen a személyes jogállásukkal és a személyes okmányok beszerzésével kapcsolatos eljárásokban, mivel nem rendelkeztek semmilyen, a személyazonosságukat igazoló okirattal.

Egy esetben a hátrányos megkülönböztetés az egészségügyi ellátás területén történt, ahol egy várandós roma nőtől díj fizetését kérték az egyébként ingyenes egészségügyi vizsgálatokért, mivel nem rendelkezett egészségügyi kiskönyvvel.

Megint egy másik esetben egy romatelep lakóit sértegették és alázták meg azok a munkások, akiknek csatornahálózatot kellett volna építeniük, de nem voltak hajlandók a roma közösség közelében lévő építkezésen dolgozni.

Míg az iskolában a roma gyerekek gyakran szembesülnek megaláztatással vagy hátrányos megkülönböztetéssel, az említett időszakban csak egy esetet azonosítottak annak ellenére, hogy a mediátorok a roma családokkal való beszélgetés során számos diszkriminációs esetet tártak fel. Ezen esetek többségében azonban az incidenseket és a diszkriminatív viselkedést az iskolában rendezték a szülők és a tanárok között.

Magyarország

Magyarországon 2021. november 1. és 2022. május 31. között 14 diszkriminációs esetet tártak fel, amelyek főként az oktatás, a foglalkoztatás és a lakhatás területén előforduló hátrányos megkülönböztetéshez kapcsolódtak.

Egy roma édesanya azzal fordult a hajdúszováti mediátorhoz, hogy a lányát a tanárok megfenyegették és

sértegették a társai előtt. A lány annyira megalázva érezte magát, hogy nem akart többé iskolába menni. A szülők megpróbálták felvenni a kapcsolatot az iskola igazgatójával, de a Covid-19-korlátozások ürügyén nem engedték be őket az iskolába. A szülők valamilyen, közöttük és az iskola dolgozói között lefolytatott mediációt reméltek. A mediátor a szülőket és az iskola igazgatóját is meghívta egy megbeszélésre, ahol megegyeztek abban, hogy az igazgató gondoskodik róla, hogy a roma lányt többé ne sértegesék a tanárai. Az esetet követően a mediátor több alkalommal is beszélt a szülőkkel, akik megerősítették, hogy azóta nem került sor hasonló esetre.

Egy másik esetben Hajdúszováton két iskolás gyermek szülei arra panaszkodtak, hogy a gyerekek hittanára az órán a kormányzó politikai pártot dicsérte, és kampányolt a gyerekek között. A mediátor az ügyvéddel konzultálva hivatalos panaszlevelet írt az iskola igazgatójának, amelyben azonnali vizsgálatot és szankciókat kért a hittanarral szemben. Később a mediátort arról tájékoztatták, hogy az ügyet kivizsgálták, és a hittanárt figyelmeztették.

Egy másik esetben több olyan kisvaszari család fordult az egyik mediátorhoz, akik az Európai Unió által finanszírozott projekt keretében épített házakba költöztek. A családok szerződést kötöttek az önkormányzattal, amelyben rögzítették, hogy amennyiben nem lesz adósságuk, és elegendő anyagi forrással rendelkeznek ahhoz, hogy adott időszakra ki tudják fizetni a bérleti díjat, jelképes áron megvásárolhatják az ingatlanokat. Annak ellenére, hogy néhány család megfelelt a követelményeknek, nem kapták meg a házak tulajdonjogát. A mediátor összekötötte az ügyfeleket a szerződéses ügyvéddel, aki átvette az ügyet.

Gyomaendrődön a mediátor egy másik esetet is feltárt, amelyben egy munkavállalót rendszeresen megalázott és becsmérelt az egyik kollégája, aki „kis cigánynak” nevezte őt. A mediátor tájékoztatta a vezetőséget, akik közbeléptek az ügyben, és figyelmeztették az érintett munkavállalót. Azóta a panaszost nem zaklatják.

A mediátorok több alkalommal kaptak tájékoztatást a szülőktől arról, hogy gyermekeikkel nem bántak megfelelően az óvodában, de ezekben az esetekben nem tettek további lépéseket, mivel a szülők attól tartottak, hogy ha hivatalos panaszt nyújtanának be, gyermekeikkel még rosszabbul bánnának.

Ezeket az eseteket részletesebben a jogi tanácsadásról szóló 3. fejezetben ismertetjük.

Áldozatsegítés

A mediátorok mindkét országban nagyon hasznosnak találták a projektpartnerek által a terepmunkát megelőzően szervezett képzést, mivel bővítette a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos ismereteiket.

Szerbiában a mediátorok különösen nagyra értékelték, hogy a terepmunka lehetőséget biztosított arra, hogy megoszthassák tudásukat a helyi roma közösségekkel. Mindannyian kifejezetten dicsérték a szerepjátékokat, amelyek segítettek megérteni, hogyan forduljanak az emberekhez a terepen, milyen kérdéseket tegyenek fel a diszkriminációs esetek azonosításához, és milyen tanácsokat adhatnak az áldozatoknak.

Magyarországon az online tanfolyam nemcsak abban segített a mediátoroknak, hogy jobban eligazodjanak a jogi kihívások útvesztőiben, hanem abban is, hogy kidolgozzák a lehetséges megoldásokat az egyes diszkriminációs ügyekben. A képzésnek köszönhetően a mediátorok különbséget tudtak tenni a diszkriminációs ügyek és az egyéb emberi jogi jogsértések között, ezért csak a diszkriminációs ügyekben kérték az ügyvédek segítségét vagy tanácsát, míg más ügyekben maguk is segítséget tudtak nyújtani.

Alkalmazom a terepmunka során szerzett ismereteimet, az emberekkel folytatott beszélgetés során képes vagyok felismerni és azonosítani egy diszkriminációs esetet, és tanácsot tudok adni nekik azzal kapcsolatban, hogyan cselekedjenek, ha ismét hasonló helyzetbe kerülnek. Például ha valakit munkakereséskor, állásinterjún többször is diszkrimináltak, tanácsot adok neki, hogy milyen jogai vannak a törvény szerint, mit mond a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról szóló törvény, milyen jogorvoslati lehetőségek érhetők el, valamint hogy semmilyen formában nem kellene hátrányos megkülönböztetést elszenvednie, és hogy panaszt tehet, és hogy kinek. Mindennek a célja az, hogy a jövőben ez ne ismétlődjön meg, mert senkinek sem kellene hátrányos megkülönböztetést tapasztalnia, és mindenkinek egyenlő jogokkal kellene rendelkeznie.
(Milica Stankovic, roma mediátor, Obrenovac)

Talán a szerepjátékok voltak a leghasznosabbak, mivel konkrét példákon keresztül tanulhattam meg, hogy mikor és milyen módon kell megközelíteni egy diszkriminációs esetet.
(Milana Radu, roma mediátor, Ópázova)

A megszerzett tudás különösen a romákkal való helyszíni beszélgetéseknél volt hasznos, mivel pontosan tudtam, milyen kérdéseket tegyek fel, és hogyan gyűjtssem össze a kapott információkat.
(Marina Salic, roma mediátor, Bor)

Magyarországon a mediátorok szintén segítették a romákat azzal, hogy tájékoztatták őket a jogaikról, felmérték és értékelték az eseteket, és tanácsokkal látták el őket. A mediátorok nemcsak figyelmesen meghallgatták a

romákat, hanem tényfeltárást is végeztek, és arra ösztönözték a hátrányos megkülönböztetés áldozatait, hogy gyűjtsenek olyan írásos bizonyítékokat és dokumentumokat, amelyekkel alátámaszthatják az ügyüket. Ezenkívül megkeresték a romákat diszkrimináló iskolákat, illetve hatóságokat is, és megpróbálták az áldozattal együtt megoldást keresni az online tanfolyamon tanultak alapján.

Nagyon hasznosnak találtam a [diszkriminációs] esetek felismerésének módszereit, és ezt hasznosítani is tudom. (Vagyon Dezső, roma mediátor, Békés megye)

Fontos volt a képzés, hiszen jelentős segítséget adott a jogszabályokban való eligazodáshoz. Hasznosak azok a feladatok, amikor konkrét eseteket írtak le.
(Raffael István, roma mediátor, Tolna megye)

A szerepjátékokat hasznosítottam az eddigi munkám során, mert több megoldásra is rávezetnek. Nagyon hasznosnak bizonyultak eddig számomra.
(Nagy István, Hajdú-Bihar megye)

A terepmunka tanulságai

A szerbiai mediátorok tapasztalatai szerint a romák nem szívesen beszéltek a hátrányos megkülönböztetésről, és általában további segítséget és személyre szabott megközelítést igényeltek ahhoz, hogy könnyebben beszéljenek nyíltan a tapasztalataikról, míg mások egyszerűen figyelmen kívül hagyták, amikor hátrányos megkülönböztetésben volt részük. A mediátorok ráadásul azt tapasztalták, hogy a romák gyakran általánosságban beszéltek a nehézségekről, de nem ismerték fel konkrétan a hátrányos megkülönböztetést. A mediátorok szerint miután kialakult a kapcsolat a roma közösséggel, és elnyerték a bizalmukat, a romák elkezdtek beszélni a problémáikról és a tapasztalataikról. Miután konkrét példákon keresztül elmagyarázták nekik a hátrányos megkülönböztetés fogalmát és azt, hogy mit foglalhat magában, elkezdtek példákat hozni a saját életükből, és a beszélgetések során fokozatosan megosztották a tapasztalataikat. A mediátorok arra a következtetésre jutottak, hogy a romák gyakran nem szívesen beszélnek a hátrányos megkülönböztetésről, mivel attól tartanak, hogy az csak további incidensekhez vezetne a jövőben. Máskor ha meg is merték osztani a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos, például munkakereséskor szerzett tapasztalataikat, attól féltek, hogy az emberek kibeszélhetik ezt, és akkor még kevesebb esélyük lesz a következő állásinterjún.

A szerb mediátorok számára különösen nagy kihívást jelentett a romákat rávenni arra, hogy beszéljenek a

tapasztalataikról, és több időre volt szükségük a kapcsolatfelvételhez és az emberek bizalmának elnyeréséhez. Az állami intézményekbe vetett bizalom általános hiánya a mediátorok számára még nehezebbé tette azt, hogy a hátrányos megkülönböztetés áldozatait meggyőzzék arról, hogy jogorvoslatért folyamodjanak.

A szerb mediátorok nagyon fontosnak tartották a munkájukat, mivel felhívták az emberek figyelmét a hátrányos megkülönböztetés különböző formáira, valamint arra, hogy hol fordul elő a leggyakrabban, és hogy miként és hol lehet védelmet kérni. A mediátorok emellett érzelmi támogatást nyújtottak a romáknak, és javították az intézményekbe vetett bizalmukat, ezáltal pedig növelték a hajlandóságukat arra, hogy jogorvoslatért folyamodjanak és harcoljanak a jogaikért.

[A mediátorok munkája] azért fontos, mert lehetőséget ad az embereknek arra, hogy megosszák a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos történeteiket, és tudják, hogy szembe szállhatnak vele, és védelmet nyújthatnak. (Marina Salic, roma mediátor, Bor)

Úgy gondolom, hogy a projektben mediátorként végzett munkám fontos, mert az emberek új információkhoz jutnak. Először is, tudják, kihez fordulhatnak, milyen jogok kerülhetnek veszélybe és sérülhetnek, az emberek ismeretei egyre szélesebb körűek, az intézményekbe vetett bizalmuk növekszik, tudják, hogy nincsenek egyedül, és hogy megkaphatják a szükséges segítséget. (Milana Radu, roma mediátor, Ópázova)

[A mediátorok munkája azért fontos], hogy [a romák] megkapják a szükséges segítséget, hogy tudják, nincsenek

egyedül, hogy nem ők az egyetlenek, akik hátrányos megkülönböztetést szenvednek el, hogy gyakran előfordul diszkrimináció, hogy segítsenek nekik a biztonságosabb, nyugodtabb életben, és ami a legfontosabb, hogy ne féljenek, ha ilyen helyzetbe kerülnek.

(Milica Stankovic, roma mediátor, Obrenovac)

Szerbiai társaikkal ellentétben a magyar mediátorok úgy találták, hogy a romák könnyen megnyílnak, és nem bánják, ha meg kell osztaniuk a tapasztalataikat. A közösségben tett folyamatos és rendszeres látogatásaikat rendkívül fontosnak tartották a bizalom kiépítéséhez, hogy az emberek nyugodtan megoszthassák velük ügyeiket még akkor is, ha nem tudnak azonnali megoldást kínálni számukra. Másrészt annak ellenére, hogy hajlandóak voltak beszélni a diszkriminációs esetekről, a legtöbb roma nem akarta hivatalosan jelenteni azokat, mivel nem nagyon bíztak abban, hogy a helyzet megváltozna. Az egyik mediátor említett egy esetet, amikor egy roma férfi jogorvoslatért akart folyamodni, és érdeklődött, hogyan tudna segíteni a mediátornak a tényfeltárásban, de amikor a mediátor megérkezett a faluba, végül a megtorlástól való félelem miatt a roma férfi úgy döntött, hogy nem folytatja az ügyet. Szerb kollégáikhoz hasonlóan a magyar mediátorok is megjegyezték, hogy sok roma nem is ismerte fel a hátrányos megkülönböztetést, míg mások úgy vélték, hogy a helyzetet úgysem lehet változtatni.

Fontos, hogy a sértett személyek számára legyen olyan személy, akihez bizalommal fordulhatnak, el merik mondani a velük megtörtént eseteket és érzik azt, hogy segítségre számíthatnak.

(Vaygon Dezső, roma mediátor, Gyomaendrőd)

3 Jogi tanácsadás

Jogi szakértők

A jogi tanácsadást a két célországban eltérő módon biztosították. Szerbiában a Praxis partnerszervezet nyújtott tanácsadást a diszkriminációs esetekben, míg Magyarországon az online képzést sikeresen elvégző ügyvédek vettek részt a projekt jogi munkájában.

A Praxis megalakulása óta nyújt ingyenes jogi segítséget a romáknak a jogállásuk és társadalmi-gazdasági jogaik védelmére összpontosítva, valamint 2009-től kezdődően, amikor először hatályba lépett a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról szóló törvény, a diszkriminációval szembeni védelemre fókuszálva. A Praxis jogi munkatársai részt vettek a hátrányos megkülönböztetés elleni védelem jogi keretével kapcsolatos képzésen, és megfelelő tapasztalattal rendelkeznek ezen a területen. A Praxis figyelemmel kíséri a romák jogaikhoz való hozzáférést az érintett intézményekben, és azonosítja az emberi jogi jogsértéseket, valamint a hátrányos megkülönböztetést az illetékes intézmények eljárásaiban, továbbá az egyéb elkövetők általi diszkriminációt.

Magyarországon tíz ügyvéd végezte el a nemzeti és nemzetközi jogszabályokról, az elérhető jogorvoslati lehetőségekről és az áldozatsegítésről szóló online tanfolyamot. Közülük hatan jelentkeztek az Idetartozunk Egyesület által a projekt keretében közzétett nyílt felhívásra. Végül hármójukat szerződtették 10 hónapra (a 2021 novembere és 2022 augusztusa közötti időszakra) a diszkriminációs ügyekben való jogi tanácsadásra.

Amint a mediátorok azonosítottak egy diszkriminációs esetet, azt Szerbiában a Praxis, Magyarországon pedig az ügyvédek vették át. Amellett, hogy ingyenes jogi tanácsadást nyújtottak az ügyfeleknek, ellenőrizték a rendelkezésre álló dokumentumokat, beadványokat fogalmaztak meg, illetve szükség esetén közvetítettek a felek között. Az ügyvédek az online tanfolyamot magas színvonalúnak és nagyon hasznosnak találták szakmai készségeik és ismereteik bővítéséhez.

Esetek

A mediátorok mindkét országban rendszeres terepmunkát végeztek a településeiken és régióikban, és amikor azonosítottak egy diszkriminációs esetet, vagy ők maguk adtak tanácsot az ügyfeleknek az online tanfolyamon

szerzett ismereteik alapján, vagy továbbították az ügyet a Praxis munkatársainak (Szerbiában), illetve a képzett ügyvédeknek (Magyarországon). Ebben a fejezetben részletesen ismertetjük a jogi eseteket a velük kapcsolatban nyújtott jogi tanáccsal együtt.

Szerbia

Z. B. roma nő, aki kilenc éve dolgozik takarítóként Kragujevacban, a helyi egészségügyi intézményben. Alkalmi munkára szóló, határozott idejű szerződés alapján foglalkoztatják, és nem kap rendes munkaszerződést, mint a többi, hasonló pozícióban dolgozó munkavállaló. A Praxis jogi munkatársai tájékoztatták Z. B.-t az elérhető jogorvoslati lehetőségekről, de a nő úgy döntött, hogy nem nyújt be panaszt.

Dolgozom, de kedvezőtlenebb feltételek mellett, mint a munkatársaim. Kilenc éve foglalkoztatnak határozott idejű szerződéssel, csak engem. Nincs jogom betegszabadságra vagy éves szabadságra, napi négy órát dolgozom, és ugyanannyi munkám van, mint a nyolc órát dolgozó kollégáimnak. És muszáj mindent befejeznem. Másrészt negyedannyit fizetnek nekem, mint nekik, a havi fizetésem mindössze 8000 RSD (27 000 HUF). Mindenki szerint, aki ismer, jó munkaerő vagyok, szorgalmas, soha nem kések, olyan dolgokat is megcsinálok, ami nem az én feladatom, kávét főzök, bármit, amire szükség van, de soha nem tudnak felvenni munkaszerződéssel. Rendszeresen jönnek új kollégák, őket munkaszerződéssel veszik fel, én kilenc éve vagyok ott, és semmi. Én vagyok az egyetlen roma nő az alkalmazottak között. Meggérték, hogy adnak munkaszerződést, aztán mégsem tették. [...] A mostani szerződés alapján még a szolgálati éveket sem számolják el, hogy nyugdíjba mehessek, és kapjak nyugdíjat.
(Roma nő, Kragujevac, Szerbia)

S.-t, egy roma nőt hátrányos megkülönböztetésből fakadóan elbocsátották egy helyi butikból. A butik tulajdonosával folytatott első interjú után megkapta az állást, és dolgozni kezdett kényelmes próbaidővel. Miután azonban a tulajdonos felesége megjelent a butikban, S.-t másnap elbocsátották azzal az ürüggyel, hogy visszaesett az értékesítés, holott valójában egyáltalán nem változott. A

tulajdonos felesége állítólag azt mondta, hogy S. a megjelenése és a bőrszíne miatt nem alkalmas a butikba, és hogy „fehérebb” emberre van szüksége. Bár kapott jogi tanácsot a Praxistól, úgy döntött, hogy nem jelenti az esetet.

Egy másik, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező roma nő azt állította, hogy munkakeresése során folyamatosan hátrányos megkülönböztetéssel szembesült, még az olyan állásoknál is, amelyeknél nem volt szükség képesítésre, és úgy vélte, hogy ez a roma származása miatt történt. Különösen akkor érte diszkrimináció, amikor helyi üzletekbe jelentkezett, és konkrétan megmondták neki, hogy a vásárlókat szerb nemzetiségű személyek szokták kiszolgálni. Kapott ugyan jogi tanácsot, de úgy döntött, hogy nem folyamodik jogorvoslatért. Mivel nem talált állást, elmondta, hogy szeretne megtanulni egy idegen nyelvet és külföldre menni, ahol talán nagyobb eséllyel kapna munkát. Végül Ausztriába költözött.

N. V., egy roma férfi arra panaszkodott, hogy hátrányos megkülönböztetés érte egy helyi építőipari vállalatnál tartott állásinterjún. Bár a hirdetés nem írt elő semmilyen különleges követelményt, amikor megjelent az interjún, a munkáltató ragaszkodott hozzá, hogy erős fiatalembereket keres, és az érintett nem felel meg a kritériumoknak annak ellenére, hogy 40 éves és egészséges. N. V. kapott ugyan jogi tanácsot az elérhető jogorvoslati lehetőségekről, de úgy döntött, hogy nem jelenti az esetet, mivel attól tartott, hogy a hátrányos megkülönböztetés bejelentése csökkentené az esélyeit arra, hogy a jövőben másik munkát kapjon.

A fogyatékossgal élő roma férfiként interszekcionális diszkriminációval szembesül a munkakeresés során. Bár pék képesítést szerzett, mindenhol elutasították, ahová jelentkezett. A jogi tanács ellenére – a további következményektől, valamint attól való félelmében, hogy esetleg nem talál munkát – úgy döntött, hogy nem tesz semmilyen lépést.

Egy másik eset¹⁷ az egészségügyben történt hátrányos megkülönböztetéssel volt kapcsolatos. E. B.-nek, egy várandós roma nőnek az egyik egészségügyi intézmény azt mondta, hogy több ezer dinárt kell fizetnie az egészségügyi vizsgálatokért, mivel nincs egészségügyi kiskönyve. Ez ellentétes volt a törvénnyel, mivel a terhesség és a szülés az egészségügyi alapellátás része, és az orvosi ellátás ingyenes még akkor is, ha az illető nem rendelkezik egészségbiztosítással és egészségügyi kiskönyvvel. Az egészségügyi intézmény megfélemlítette E. B.-t, mivel roma nőként nem voltak iratai és nem volt tisztában a jogaival. A Praxis segítette neki az egészségbiztosításhoz való hozzáférésben és az egészségügyi kiskönyv megszerzésében, hogy gond nélkül igénybe vehesse az egészségügyi ellátást, emellett egy levelet is írt a nőgyógyászati szolgáltató számára, hogy felhívja a figyelmüket az érintett törvény szerinti jogaira, és lehetővé tegye számára, hogy gond nélkül hozzáférhessen az egészségügyi ellátáshoz, amíg meg nem

szerzi a szükséges okmányokat. Az okmányokkal kapcsolatos problémák, az iskolázottság és az eljárások ismeretének hiánya olyan kihívások, amelyek különösen érintik a szerbiai romákat.

Egy másik esetben a belgrádi Zemun Polje városnegyed egyik romatelepeinek lakosait diszkriminálták, sértegették és alázták meg a telep közelében csatornahálózatot építő cég által foglalkoztatott munkások, akik nem voltak hajlandóak dolgozni az építkezésen. A romatelepe lakói összefogtak és együtt az önkormányzathoz fordultak, majd ezt követően az építkezés a telepen is megkezdődött. Bár a Praxis ellátta őket jogi tanácsokkal, úgy döntöttek, hogy nem jelentik az esetet, mivel félték a jövőbeli esetleges negatív következményektől.

Magyarország

2021 szeptemberében egy roma nőt három hónapra gépkezelőnek vett fel egy cég a békéscsabai termálkútfürási helyszínére. Novemberben egy termékenységi vizsgálat során kiderült, hogy gyermeket vár; hét és fél hetes terhességet állapítottak meg nála. Egy órán belül boldogan közölte az örömhírt a felettesével, és arra kérte, hogy tartsa titokban, mivel november végéig a próbaidejét töltötte, és félt, hogy elveszíti az állását. Néhány nappal később betegszabadságra ment, de amint kijött az orvosi rendelőből, e-mailben megkapta az elbocsátását, és a felettese felhívta, hogy írja alá a felmondási papírokat. Még aznap felhívta a vezetőt, aki telefonon közölte vele, hogy nincs semmi probléma a munkájával, azonban „a cég szempontjából így volt praktikus” – szó szerint azt mondta, hogy „az egyetlen ok az, hogy terhes vagy”. A nő aggódott, hogy nem lesz semmilyen jövedelme, és várandósan nem fog másik állást találni. Az ügyvéd részt vett a meghallgatáson, ahol kedvező egyezség született, és a panaszos nagyon jó fizetéssel visszakerült a munkahelyére.

2006-ban a kisvaszari romatelepen kilenc ház épült a 2006 és 2016 között futó romatelepe-felszámolási modellprogram¹⁸ keretében. Az önkormányzat szerződést kötött kilenc, a házakba beköltöző roma családdal, amelyben az állt, hogy amennyiben nem lesz adósságuk, és elegendő anyagi forrással rendelkeznek ahhoz, hogy adott időszakra kifizessék a bérleti díjat, jelképes áron felkínálják nekik az ingatlanok tulajdonjogát. A családok egybehangzó nyilatkozatai szerint 2006-ban a bérlők nem kapták meg a szerződéseknek sem az eredeti példányát, sem a másolatát, vagyis az eredeti megállapodások tartalmát nem lehetett rekonstruálni. A bérlők egyhangúlag kijelentették, hogy az eredeti szerződések három évre szóltak, és a bérlők e meghatározott időszak után szereztek volna meg a tulajdonjogot. A határozott idő lejártá után, 2009-től 2021-ig a bérlők a házaikban éltek, majd 2021 őszén új bérleti megállapodást írtak alá – bármiféle szerződéses kitétel nélkül. A roma önkormányzati testület kifogásolta

az új bérleti megállapodások tartalmát és időtartamát, valamint azt, hogy az önálló életvitelre képes családok nem váltak a házak tulajdonosává a megegyezésben szereplő időszak után. Miután az ügyvéd több levélváltást és személyes találkozót kezdeményezett a polgármesterrel, megállapodás született arról, hogy négy család megkapja az ingatlanjaik tulajdonjogát, a többiekkel pedig kedvező bérleti szerződést kötnek.

Egy roma ügyfél arra panaszkodott, hogy a két karcagi romatelepen már régóta nincs hulladékgyűjtés, csak két, az utca végén elhelyezett konténer van, amelyek nem elegendők az összes helyi hulladék tárolására, és ritkán ürítik őket. Mivel a hulladékgyűjtés az önkormányzat hatáskörébe tartozik, kötelessége gondoskodni a hulladék megfelelő gyűjtéséről és elszállításáról. Nem sokkal azután, hogy az ügyvéd érdeklődött a karcagi önkormányzatnál, azt a tájékoztatást kapta, hogy 2022 tavaszától tervezik gyűjteni a szemetet a két romatelepen. Amikor a mediátor visszatért a helyszínre, a legtöbb házban már voltak szemetesek, és az elszállítást is megoldották.

2022. január 1-jén a www.olkt.net oldalon megjelent egy hosszú cikk „Demográfiai katasztrófa. 2030-ra többen lesznek a cigány származásúak, hiába magyarkodnak a magyarok” címmel. Az ügyvéd panaszt nyújtott be a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) honlapján.¹⁹ Az NMHH arról tájékoztatta az ügyvédet, hogy a cikk eredeti forrása egy másik médium, a www.azonnali.hu volt, amelyről az olkt.net átvette a cikket. Továbbá arról is tájékoztatták, hogy az ügyet a hatóság Médiatanácsa elé kellene terjeszteni. Az ügy még mindig folyamatban van.

Egy másik esetben egy roma család két gyermekét állami gondozásba vették, mert a lakásukban nem voltak megfelelőek az életkörülmények. A szülők a legjobb tudásuk szerint korszerűsítették és felújították a lakást. Eközben a feleség egy kórházban életet adott harmadik gyermekének, de a kórház annak ellenére nem akarta a gyermeket az anyával hazaengedni, hogy a gyámhatóság nem hozott ilyen határozatot. Miután az ügyvéd jogi tanácsokkal látta el a családot, egyik barátjuk lett a gyermek ideiglenes gyámja, és a szülők hazavihették a gyermeket.

A jogi tanácsadás tanulságai

Az ügyfelek a fent leírt esetek mindegyikében a hátrányos megkülönböztetés következtében nem tudták gyakorolni alapvető jogukat. Szerbiában például az ügyfelek korábban személyesen vagy meghatalmazott útján megpróbálták az illetékes intézményekhez fordulni ügyük megoldása (pl. a lakóhely nyilvántartásba vétele vagy személyi okmányok beszerzése) érdekében, de nem jártak sikerrel. Nem voltak tisztában azzal, hogy ezekben az esetekben lehetőségük van védelmet kérni a hátrányos

megkülönböztetéssel szemben, és azt sem tudták, kihez fordulhatnak segítségért. Az egyik ügyfél megkereste a helyi ombudsmant, de amikor nem járt sikerrel, nem tudta, hogy országos szinten az EVB-hez is fordulhat. Ebben az értelemben a megfelelő jogi segítségnyújtás és tanácsadás rendkívül fontosnak bizonyult ahhoz, hogy az ügyfelek jobban megértsék a jogukat és azt, hogy miként védhetik meg azokat. Ezen túlmenően igazolódott, hogy a jogi segítségnyújtás alapvető fontosságú amiatt is, mert az ügyfelek az eljárások ismeretének hiányából, illetve az alacsony iskolai végzettségükből fakadóan önállóan nem lennének képesek jogorvoslatért folyamodni. A jogi segítségnyújtás jelentősnek bizonyult a nemzeti esélyegyenlőségi szervek és az általuk nyújtható védelem további előmozdítása szempontjából is.

Más esetekben azonban az ügyfelek nem szívesen kértek védelmet a hátrányos megkülönböztetés ellen, mivel félték a további megtorlástól, vagy mert nem tudtak különbséget tenni a diszkrimináció és az egyéb emberi jogi jogsértések között. A hátrányos megkülönböztetés roma áldozatai gyakran nem ismerik kellően a jogukat vagy az eljárásokat, ami megakadályozza, hogy jogorvoslatért folyamodjanak. A megfelelő és időben nyújtott segítség és jogi tanácsadás rendkívül fontos ahhoz, hogy az érintettek jobban megértsék a jogukat.

Egy magyar ügyvéd hangsúlyozta, hogy az állami intézmények sokkal inkább reagálnak és komolyabban veszik a panaszokat, ha jogi képviselő fordul hozzájuk. Egy másik ügyvéd aggodalmának adott hangot az Egyenlő Bánásmódot Felelős Főigazgatóság (EBF) működésével kapcsolatban, amelyet 2021 januárjában hoztak létre, amikor az (addig a diszkriminációs ügyekben nyújtott jogi segítség fő bástyájaként funkcionáló) Egyenlő Bánásmód Hatóságot összevonták az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalával. Azt is megjegyezte, hogy az NMHH Médiatanácsának honlapján nehéz eligazodni és panaszt tenni: két külön, az oldalon rasszista médiatartalmaink miatt tett panasz eltűnt, és telefonon kellett elintéznie, hogy ügyszámot rendeljenek a panaszokhoz, ami jelentősen késleltette az eljárást. Később a Médiatanács arról tájékoztatta az ügyvédet, hogy a panaszt továbbították az illetékes szakértőknek. A Hatóság mérlegelés alapján indít eljárást, és ha úgy dönt, hogy nem indítja meg azt, akkor erről 30 napon belül értesítenie kell a panaszost. Amikor a 30 nap letelt, az ügyvéd telefonon felhívta a Hatóságot, de azt a tájékoztatást kapta, hogy az ügy még mindig folyamatban van, és a döntésről tájékoztatni fogják.

Az ügyvéd azt is megemlítette, hogy az ügyfelek gyakran nem tesznek különbséget a hátrányos megkülönböztetés és az egyéb emberi jogi jogsértések, illetve az olyan problémák között, amelyeknek nem feltétlenül van jogi vonatkozásuk. Ezért mind a mediátorok, mind az ügyvédek döntő szerepet játszanak

abban, hogy felhívják a romák figyelmét a jogaikra, és elmagyarázzák a hátrányos megkülönböztetés egyes típusait és azok jogi vonatkozásait. Az ügyvédek tapasztalatai szerint a mediátorokon kívül a helyi roma civil szervezetek és a roma önkormányzati testületek is segítettek nekik a tényfeltárásban és az eseteket alátámasztó bizonyítékok összegyűjtésében. Egyes ügyfeleknek nem volt elegendő anyagi fedezetük a jogi tanácsadás vagy a jogi képviselőt megfizetésére, ennélfogva az ingyenes jogi segítségnyújtás döntő szerepet játszott az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosításában. A roma mediátorok munkája nélkülözhetetlen volt az ügyvéd és a roma közösség közötti kapcsolatteremtésben, valamint

az ingyenes jogi segítségnyújtás lehetőségéről szóló információk terjesztésében. Így olyan ügyfelek, akik egyébként nem jutottak volna hozzá a jogi képviselőhöz és tanácsadáshoz, jogorvoslatért folyamodhattak, és megoldást találhattak az ügyükre.

Ingyenes jogi segítség nélkül a csekély érdekérvényesítési képességgel rendelkező roma közösséggel és tagjaikkal bármit meg lehet tenni, a jogsértések egyáltalán nem kerülnek felszínre, így nem lesznek elbírálva, sem kompenzálva. Visszatartó ereje is van annak, ha a közösség mögött jogvédő szervezet áll.
(Ammann Zsuzsa, magyar ügyvéd)

4 Az esetek jelentése az esélyegyenlőségi szerv felé

Számos esetben a partnerek vagy a mediátorok a terepmunkájuk során azonosítottak diszkriminációs eseteket, és az ügyfelek úgy döntöttek, hogy jelentik azokat a nemzeti esélyegyenlőségi szervnek. Ezekben az esetekben a mediátorok a partnerrel és az ügyféllel együtt tényfeltárást végeztek, és összegyűjtötték az ügyhöz szükséges összes dokumentumot. A beadványokat a partnerek jogi munkatársai készítették el, akik kapcsolatban álltak az esélyegyenlőségi szervvel, és nyomon követték az ügyeket.

A nemzeti esélyegyenlőségi szervek

Szerbia

Szerbiában az EVB egy független, állami szakhatóság, amelyet a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról szóló 2009. évi törvény alapján hoztak létre. Ezen állami hatóság feladata a hátrányos megkülönböztetés minden formájának megelőzése, a természetes és jogi személyek egyenlőségének védelme a társadalmi kapcsolatok minden területén, a diszkriminációellenes rendelkezések végrehajtásának felügyelete, valamint az egyenlőség védelmének fejlesztése.

Az EVB fogadhatja és megvizsgálhatja a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos panaszokat, állásfoglalást és ajánlásokat adhat ki konkrét diszkriminációs ügyekben, és a jogszabályban meghatározott intézkedéseket írhat elő. Ezen túlmenően az EVB köteles tájékoztatni a panaszost a jogairól, valamint a bírósági eljárás vagy más védelmi intézkedés kezdeményezésének lehetőségéről, beleértve a békéltető eljárást is. Az EVB jogosult arra is, hogy – a diszkriminációt elszenvető személy beleegyezésével – a hátrányos megkülönböztetéssel szemben védelmet kérő panaszokat nyújtson be. Az EVB továbbá a diszkriminációellenes rendelkezések által tiltott hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatban büntetőfeljelentést is tehet. Az EVB tájékoztatja a nyilvánosságot a leggyakoribb és legsúlyosabb diszkriminációs esetekről, nyomon követi a jogszabályok és egyéb rendelkezések végrehajtását, rendelkezések elfogadását vagy módosítását kezdeményezi azzal a céllal, hogy azok jobban végrehajthatóak legyenek és fokozzák a hátrányos megkülönböztetés elleni védelmet, valamint intézkedéseket javasol az egyenlőség megvalósítására a hatóságok és más érintett felek számára. Az EVB hatáskörébe tartozik az

egyenlőség védelmével kapcsolatos helyzet figyelemmel kísérése. Ez egyben az EVB éves beszámolójának a témája, amelyet a nemzeti parlamentnek nyújt be. Munkája során az EVB köteles együttműködést kialakítani és fenntartani az Autonóm Tartomány és a nemzeti tanács területein az egyenlőség és az emberi jogok védelmének megvalósításáért felelős hatóságokkal.

Az EVB eljárása a panasz benyújtásával indul. Az eljárás az eredménytől függetlenül díjmentes. A panasz beérkezését követően az EVB-nek 90 napja van az eljárás lefolytatására. A tényállás megállapítása után az EVB állásfoglalást ad ki arról, hogy történt-e hátrányos megkülönböztetés. Ha az EVB ezt megállapítja, akkor ajánlást fogalmaz meg azon elkövető számára, aki ellen a panaszt benyújtották, és közli, hogyan kell megszüntetni az egyenlőséghez való jog megsértését. Annak a személynek vagy szervezetnek, akinek, illetve amelynek az ajánlást címezték, 30 napja van arra, hogy az ajánlásnak megfelelően eljárjon a jogsértés orvoslása érdekében, és tájékoztassa az EVB-t a megtett intézkedésekről. Ha az elkövető ezt elmulasztja, az EVB tájékoztathatja erről a nyilvánosságot. Az EVB azonban hivatalból még akkor sem indíthat eljárást, ha rendelkezik a diszkriminatív magatartással kapcsolatos információkkal. Továbbá, ha a jogsértésért felelős személy vagy szerv nem hajlandó az ajánlásnak megfelelően cselekedni, az EVB nem jogosult az elkövető megbüntetésére.

Magyarország

2021-ben a korábbi Egyenlő Bánásmód Hatóságot összevonták az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalával, és Egyenlő Bánásmódot Felelős Főigazgatóság néven önálló szervezeti egységgé vált. Az EBF közigazgatási hatóságként jár el a diszkriminációs ügyekben. Bárki, aki úgy véli, hogy megsértették az egyenlő bánásmódhoz való jogát, azaz hátrányos megkülönböztetés áldozata lett, eljárást indíthat a Főigazgatóságnál. A sértett fél ekkor kérelmezővé válik, míg a jogsértés elkövetője lesz az eljárás alá vont. A közigazgatási hatósági eljárás során a kérelmezőt nem terhelik költségek. A tárgyalást a kérelmező lakóhelye szerinti helyen vagy a tárgyalás megtartására alkalmas legközelebbi helyen tartják. A hatósági eljárás határideje 75 nap, a gyermekeket érintő ügyekben pedig legfeljebb 45 nap. A hatósági eljárás során a hatóság kérheti a kérelmező vagy – az érintett személy távollétében – tanú meghallgatását. A hatóságnál és a

bíróságon (a párhuzamos eljárás tilalma miatt) egyidejűleg nem lehet eljárást indítani. Az eljárás során a kérelmezőt képviselheti kifejezetten az eljárásban érintett védett csoport érdekeit képviselő civil szervezet. Az eljárás végén indokolással ellátott határozat születik, amely megállapíthatja a jogsértés tényét, vagy elutasíthatja a kérelmet. Az elutasító határozat ellen a kézhezvételtől számított 30 napon belül jogsértésre hivatkozással a Fővárosi Törvényszékhez lehet fellebbezni, ahol a jogi képviselet kötelező. Jogsértést megállapító határozat esetén a hatóság elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését, a jövőbeli jogsértéstől való eltiltást, és bírságot szabhat ki (50 ezer forinttól 6 millió forintig terjedő összegben). A hatóság elrendelheti a határozata közzétételét is. A hatóságnak az eljárást a jogsértésről való tudomásszerzéstől számított egy éven belül meg kell indítania, de ezt a jogsértés megtörténtétől számított legfeljebb három éven belül teheti csak meg.

Az esélyegyenlőségi szervnek jelentett esetek

Szerbia

Szerbiában a projekt keretében a Praxis hét diszkriminációs esetet jelentett az EVB-nek.

Jogállással kapcsolatos diszkriminációs esetek

2021 januárjában F. B., egy közép-szerbiai településen élő roma nő kérelmezte a Külügyminisztériumnál születési anyakönyvi kivonatának beszerzését Olaszországból, ám a hatóság februárban azzal az indokolással utasította el a kérelmet, miszerint a kérelmező nem nyújtott be igazolást arról, hogy a Szerb Köztársaság állampolgára, valamint hogy a kérelem benyújtásának időpontjában kiskorú volt. Májusban F. B. ismét a Külügyminisztériumhoz fordult, hogy az ilyen körülmények között előírt nemzetközi formában születési anyakönyvi kivonatot kapjon. Személyazonossága és szerb állampolgársága igazolásaként csatolta a kérelemhez egy külföldi szerv által kiállított, fényképes, egyszeri utazásra jogosító okmány fénymásolatát, valamint szülei születési anyakönyvi kivonatának és állampolgársági bizonyítványának fénymásolatát. Májusban a Külügyminisztérium arról tájékoztatta F. B.-t, hogy nem tud a kérelemnek eleget tenni, mivel nem nyújtott be igazolást az állampolgárságáról vagy a személyazonosságáról. F. B. 2003-ban külföldön született szerb állampolgárok gyermekeként. F. B.-nek joga volt a Szerb Köztársaság állampolgárságát származása alapján megkapni, azonban állampolgárságát hivatalosan nem tudta igazolni, amíg azt be nem jegyezték az anyakönyvi nyilvántartásba. Állampolgárságának bejegyzéséhez F.-nek szüksége volt az illetékes külföldi anyakönyvi hivatal által kiállított születési

anyakönyvi kivonatra, ezért a Külügyminisztérium Konzuli Főosztályához fordult, amely arra kérte F.-t, hogy csatolja az állampolgárságát és személyazonosságát igazoló dokumentumokat. A Szerb Köztársaság Külügyminisztériuma ezzel az eljárásával F. B.-t azoknál a külföldön született állampolgároknál kedvezőtlenebb helyzetbe hozta, akik hivatalosan igazolni tudják állampolgársági jogállásukat és személyazonosságukat.

2021 júniusában a Praxis panaszt nyújtott be az EVB-hez. Az EVB kedvező határozatot hozott az ügyben, és állásfoglalást adott ki, amely szerint a Külügyminisztérium megsértette a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról szóló törvényt azzal, hogy nem szerzett be születési anyakönyvi kivonatot F. B. számára. A Külügyminisztériumnak azt ajánlották, hogy tegyen meg minden, a hatáskörébe tartozó intézkedést annak érdekében, hogy F. B. megkaphassa az Olasz Köztársaságból születési anyakönyvi kivonatát, és hogy a Minisztérium a jövőben ne sértse meg a hátrányos megkülönböztetés tilalmával kapcsolatos rendelkezéseket.

S. B., egy másik közép-szerbiai településről származó roma nő nem kaphatott a Covid19-járvány következményeinek enyhítését célzó pénzügyi támogatást, mivel a támogatás igénybevételének feltételei szerint szerbiai lakóhellyel és személyi igazolvánnyal kellett volna rendelkeznie.²⁰ Ez utóbbit azonban az ügyfél önhibáján kívül nem tudta megszerezni, mivel a lakóhely nyilvántartásba vételére vonatkozó kérelmét az illetékes rendőrkapitányság folyamatosan elutasította. Ez a helyzet indokolatlanul kizárja azokat a potenciális kedvezményezetteket, akik nem rendelkeznek állandó lakcímmel és személyi igazolvánnyal, holott a Covid19-járvány következményeinek enyhítésére nyújtott pénzügyi támogatás a Szerb Köztársaság minden felnőtt állampolgárát megilleti. 2021 júniusában a Praxis panaszt nyújtott be az EVB-hez a Szerb Köztársaság Nemzetgyűlése ellen. Az EVB válaszában megállapította, hogy a Nemzetgyűlés nem sértette meg a hátrányos megkülönböztetést tiltó rendelkezéseket azzal, hogy olyan feltételeket írt elő, amelyek szerint a Szerb Köztársaság felnőtt állampolgárának lakóhellyel és érvényes személyi igazolvánnyal kell rendelkeznie. Az EVB azt is közölte, hogy a Pénzügyminisztériumnak küldött ajánlásában kérte, hogy törvénymódosítás vagy külön, az említett személyekre vonatkozó konkrét intézkedéseket előíró rendelet elfogadása útján találjanak megoldást arra, hogy a bejelentett lakóhellyel nem rendelkező személyek gyakorolhassák a pénzügyi támogatáshoz való jogukat.²¹ Ez a kezdeményezés illetően pozitív eredménynek tekinthető. Másrészt az EVB elismerte, hogy a lakóhely nyilvántartásba vételével kapcsolatos problémák elsősorban a roma lakosságot érintik, és az eljárás során a Praxis a rendőrkapitányság ellen is panaszt tett a lakóhely nyilvántartásba vételi eljárása során történő hátrányos megkülönböztetés miatt. Miközben az eljárás folyamatban volt az EVB-nél, az ügyfélnek végül

sikerült bejelentenie a lakóhelyét és személyi igazolványt szereznie, mivel a rendőrkapitányság hirtelen pozitívan reagált az ügyfél korábbi kérésére, amiről tájékoztatta az EVB-t. Ezen új körülmények miatt az EVB felfüggesztette a rendőrkapitánysággal szemben folytatott eljárást. Feltételezhető, hogy a rendőrkapitányság ellen az EVB-hez benyújtott panasz annak ellenére pozitívan befolyásolta az ügyfél javára az ügy végső megoldását, hogy az EVB nem állapította meg a rendőrség általi hátrányos megkülönböztetést. Ez azonban jó példaként szolgálhat, és preventív hatással bír, mivel emlékezteti a hatóságokat arra, hogy a rendőrség ezen magatartása diszkriminatív és a törvény által tiltott.

Öt évig láthatatlan voltam, öt évig senki sem akart segíteni nekem. Csak azért, mert külföldről jöttem, úgy gondolták [a rendőrség], hogy nem tartozom ide. Soha nem kaptam volna személyi igazolványt, ha nem nyújtjuk be a panaszt ellenük, és nem mutatunk rá, hogy helytelenül viselkedtek. Most már elégedett vagyok, mert amikor az utcán sétálok, nem kell félnem. Korábban a rendőrök úgy állítottak meg, hogy nem volt személyi igazolványom, figyelmeztettek és büntetéssel fenyegettek. Most már szabadon mozoghatok.
(S. B., Szerbia)

A. B. roma férfit 2017 augusztusában toloncolták ki Belgiumból Koszovó és Metóhia területére feleségével és hat gyermekével. 2017 novemberében családjával együtt M. településre költözött. Azóta többször kérte a rendőrkapitányságon, hogy vegyék nyilvántartásba a lakcímét, a rendőrség azonban mindig elutasította, mivel feltételezték, hogy A. B. nem szándékozik állandó jelleggel az adott helyen lakni, és azt állították, hogy nincs bizonyíték arra, miszerint a kérelem benyújtásának oka az állandó lakcím bejelentése lenne. Bár A. B. a rendőrség minden kérésének eleget tett, kérelmeit továbbra is azzal az indoklással utasították el, hogy a kérelmező vissza akar élni a jogával. A kérelem megalapozottságának vizsgálata és annak megállapítása érdekében, hogy a panaszos állandó lakóhelyet kíván létesíteni, a rendőrkapitányság helyszíni szemlét tartott, amelynek során a panaszost az érintett címen találták. A. B.-t továbbá felszólították, hogy tegyen nyilatkozatot a benyújtott kérelemmel kapcsolatban. A. B. a nyilatkozatában az állandó lakcím nyilvántartásba vétele iránti kérelem benyújtását a következőképpen indokolta: „Azért kérem az M.-ben található állandó lakcímem nyilvántartásba vételét, mert ott élek, és amióta Szerbiába jöttem, nem jártam sehol, kivéve, amikor elmentem Niš városába, hogy személyi igazolványt kapjak, de nem intéztem semmit, mert azt mondták, hogy nincs jogom náluk kérvényt benyújtani.”

A rendőrkapitányság az intézkedései során előítéletlen alapuló következtetéseket vont le, és a romákkal kapcsolatos

sztereotípiák hatására cselekedett. A Praxis azzal párhuzamosan, hogy A. B. nevében kérelmet nyújtott be a rendőrkapitánysághoz, 2022 februárjában az EVB-nek is jelentette az ügyet. Az EVB-t 2022 májusának elején arról tájékoztatták, hogy A. B. bejelentette az állandó lakcímét, és személyi igazolványt kapott, mivel a rendőrség végül kedvezően rendezte az ügyét.

Két különböző esetben két eltérő településen két közjegyző nem volt hajlandó elismerni az ügyvéd arra vonatkozó jogát, hogy B. A.-t és S. K.-t, két roma személyt képviselhesen a személyi jogállásuk rendezésére és a személyes okmányok beszerzésére irányuló eljárásokban, mivel nem rendelkeztek semmilyen, a személyazonosságukat igazoló okirattal. A személyi okmányok hiánya egy másik olyan probléma, amely elsősorban a szerbiai romákat érinti – különösen a legkiszolgáltatottabbakat, akiknek az iskolai végzettsége gyakran alacsony, és nem ismerik a személyi okmányok megszerzésének szükséges jogi eljárásokat. Ennélfogva, mivel nincs módjuk jogi képviselőt igénybe venni az ilyen ügyekben, ezek a személyek a társadalom peremére szorulnak, és nem férnek hozzá az igazságszolgáltatáshoz és a jogorvoslati lehetőségekhez.

A Praxis 2022 januárjában mindkét ügyben panaszt nyújtott be az EVB-hez. Az EVB 2022 májusában mindkét ügyben döntést hozott, és felfüggesztette az eljárásokat. Az EVB megállapította, hogy mivel a közjegyzők nem bocsátottak ki hivatalos határozatot, amely tisztázta volna az elutasítás okát, az EVB nem tudta pontosan meghatározni, hogy mi történt, és hogy a közjegyzők miért nem végeztek el a jogi képviselők meghatalmazásának ellenőrzését. A fenti körülményekre és bizonyítékokra tekintettel az EVB arra a következtetésre jutott, hogy nem állapítható meg összefüggés a panaszosok személyes jellemzői és a közjegyzők eljárása között, és hogy ezekben a konkrét esetekben nem bizonyítható, hogy a panaszosok számára a személyes jellemzőik miatt nem nyújtottak szolgáltatást.

A foglalkoztatással kapcsolatos hátrányos megkülönböztetéshez fűződő ügyek

M. V. és V. M. két roma nő, akik takarítóként dolgoztak egy közép-szerbiai település helyi sportlétesítményében. Egy négy roma nőből álló csoport tagjaiként munka közben folyamatosan hátrányos megkülönböztetésnek voltak kitéve, és a munkáltatójuk diszkriminatív módon szüntette meg a munkaviszonyukat. Ahogy az egyik panaszos kifejtette:

Korábban, az előző vezetés idején olyanok voltunk, mint egy család, a hátrányos megkülönböztetésnek nyoma sem volt – mindannyian egyenlőek voltunk. Amióta új vezetés lett, nem engedték, hogy kávét főzzünk, nem volt többé kávéfőző a konyhában, áthelyezték a kávét, eltávolították... ahogy eltávolították minket is... December 3-án közölték

velünk, hogy nincs többé munkánk... Azon a reggelen nem akarták személyesen elmondani nekünk, amíg a munkahelyünkön voltunk, de amikor elmentünk, telefonon felhívtak minket, és azt mondták: nem kell többé jönniük, nincs szükségünk önökre. Mi már tudtuk, hogy azért rúgtak ki minket, mert mások vagyunk, mert romák vagyunk. Mindenféleképpen el akartak bennünket távolítani. Ez nem diszkrimináció volt – a diszkrimináció finom kifejezés –, hanem megaláztak minket – megalázó pillantásokat vetettek ránk.

A munkáltató kijelentette, hogy már nincs szükségük ezeknek a nőknek a szolgáltatásaira, miközben megtartottak egy kertészt, aki nem volt roma, és akit a roma nőkkel egy időben vettek fel. Tehát az egykor felvett öt ember közül azok, akiket elbocsátottak, mind romák voltak. A Praxis 2022 áprilisában panaszt nyújtott be az EVB-hez két ügyben.

2022 májusában az egyik ügyben az EVB további bizonyítékokat kért: a sportlétesítményben diszkrimináció elkövető személyek nevét, valamint a panaszban szereplő állításokat megerősítő tanúvallomások benyújtását vagy a tanúk elérhetőségét, hogy az EVB vallomástétel céljából felvehesse velük a kapcsolatot. A Praxis választ nyújtott be, és megadta az EVB-nek a roma nőkkel szemben hátrányos megkülönböztetést alkalmazó személyek adatait, három tanúnak a panaszban foglalt állításokat megerősítő vallomását, valamint a negyedik tanú elérhetőségét, hogy az EVB vallomástétel céljából felvehesse vele a kapcsolatot.

A másik esetben, amely az első incidens után történt, az EVB további bizonyítékokat is kért: információkat a diszkriminációt elkövető személyekről, valamint a tanúk elérhetőségét, hogy megkereshessék őket a panaszban szereplő állításokkal kapcsolatos vallomástétel érdekében. Mindkét esetben szembetűnő, hogy bár a bizonyítás terhe az elkövetőkön lett volna, az áldozatoktól kértek kiegészítő bizonyítékokat. E jelentés megírásának idején még mindkét ügy folyamatban volt.

Úgy mentek el mellettünk, mintha nem is léteznénk, nem foglalkoztak velünk. Senki nem mondott vagy tett semmi konkrét dolgot, de mi rosszul éreztük magunkat, éreztük, hogy másképp néznek ránk. Nem akartunk tovább maradni a kellerénél, arra törekedtünk, hogy minél hamarabb befejezzük a munkát, és elmenjünk. (V. M., roma nő K.-ból)

Örülünk, hogy nem vagyunk egyedül, hogy valaki észrevette az igazságtalanságot, és mellénk állt. Nem akartunk hallgatni, nyilvánosan akartuk elmondani, mi történt. Saját magunk és mások érdekében, hogy a közösség megértse, hogy az ilyen viselkedés helytelen, és küzdeni kell ellene. (M. V., roma nő K.-ból)

Magyarország

Magyarországon a projekt keretében az Idetartozunk három diszkriminációs esetet jelentett az EBF-nek.

Etnikai származással és politikai meggyőződéssel kapcsolatos diszkriminációs eset

2019-ben B. Cs.-t a Roma Nemzetiségi Önkormányzat helyi képviselőjévé és az önkormányzati képviselőtestület tagjává választották Sz. községben. A 2020-ban tartott időközi önkormányzati választásokon B. Cs. nem azt a jelöltet támogatta, aki végül megnyerte a polgármester-választást. Megválasztása óta egy sor probléma merült fel B. Cs. és a polgármester kapcsolatában. A polgármester B. Cs.-t egyetlen roma önkormányzati tagként arra kötelezte, hogy „polgármester úrnak” szólítsa, míg más képviselők kevésbé hivatalos megszólítást alkalmaztak. Ráadásul 2020-ban B. Cs. határozott idejű közfoglalkoztatási szerződése lejárt, és a polgármester nem engedélyezte a meghosszabbítását; azóta sem ő, sem a felesége nem kapott közfoglalkoztatási szerződést. B. Cs. részt vett a roma önkormányzati testület által a közfoglalkoztatásról szervezett, a közösségi médiában élőben közvetített eseményen is. Amikor arról kérdezték, hogyan változott a közfoglalkoztatás az új polgármester hivatalba lépése óta, bírálta a polgármestert. Később a polgármester két hónapra megvonta B. Cs. önkormányzati képviselői tiszteletdíjának 50 százalékát, arra hivatkozva, hogy megsértette az önkormányzat, a polgármester és az intézményvezető becsületét, tekintélyét és hitelességét. Röviddel ezután az önkormányzat fizetési meghagyást bocsátott ki ellene, mert nem fizetett be bizonyos helyi adókat és díjakat. Később a jegyző törölte az indokolatlan fizetési kötelezettséget, a szolgáltató pedig megerősítette, hogy nincs tartozása.

B. Cs. elmondása szerint 2021 júliusában a polgármester nyilvános beszédében kijelentette, hogy nem ismételődhet meg az, ami a 2019-es választásokon történt, nevezetesen, hogy egy roma lesz a város vezetője, és romák kerülnek a képviselő-testületbe. Válaszában a polgármester tagadta, hogy ez elhangzott. B. Cs. szerint a polgármester rá utalva azt is hozzátette, hogy van egy képviselő, akivel nem tud együtt dolgozni. Az ügyet az Idetartozunk benyújtotta az EBF-nek arra hivatkozva, hogy mindezek a cselekedetek együttesen B. Cs. elleni zaklatást valósítanak meg. A beadványt 2021 júliusában nyújtották be, de az EBF csak 2022 májusában hozott a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos minden állítást elutasító határozatot. B. Cs. a bíróságon fog fellebbezni az EBF határozata ellen.

Az ügynek nagy jelentősége van, mert egyre több településen választanak roma lakosokat a helyi önkormányzatba, akik így mind roma identitásuk, mind politikai véleményük miatt zaklatásnak vannak kitéve. Az ügyvédekhez és a mediátorokhoz több esetben is érkeztek

hasonló panaszok, ami arra utal, hogy ez a jelenség országos szinten is problémát jelent.

Nagyon sokan vannak abban a helyzetben, hogy a jogi dolgokat nem értik, a polgármesterek ezt kihasználják, és vissza is élnek vele, mint most velem [történt]. Ezért is fontos, hogy van, aki védi ezeket az embereket, és tud nekik segíteni. Olyan sok helyen az emberek rettegésben élnek a polgármestertől és a jegyzőtől, és ellehetetlenítik őket teljes mértékben. (B. Cs., önkormányzati képviselő, Sz. község)

Sportlétesítményhez való hozzáféréssel kapcsolatos diszkriminációs eset

2021-ben roma magánszemélyek B. településen megalapították a D. sportklubot. A céljuk az volt, hogy a megyei harmadosztályban futballozzanak. Ehhez engedélyre volt szükségük, hogy a Magyar Labdarúgó Szövetség által engedélyezett futballpályát használhassanak. B. településen csak egy ilyen pálya van, amelyet az önkormányzat üzemeltet. A sportklub elnöke felvette a kapcsolatot az önkormányzattal, és engedélyt kért a pálya használatára. A polgármester azt mondta nekik, hogy megkapják az engedélyt, de később a települési önkormányzat úgy döntött, hogy nem járul hozzá a pályának a sportklub általi használatához. Az önkormányzat azzal indokolta a döntését, hogy a futballpálya már nagyon népszerű, és nem tudják többen használni. Ez azonban nem volt igaz, mivel csak kéthetente tartottak mérkőzéseket, és a csapatok ritkán használták a pályát edzésre. Az Idetartozunk jelentette az ügyet az EBF-nek, amely felszólította a panaszosokat, hogy ha kívánják, tegyenek egyezségi ajánlatot. A panaszos csak a pálya használatának engedélyezését kért. Az önkormányzat még nem válaszolt.

Akárhol kértünk segítséget, nem kaptunk. Maguk az utolsó szalmaszál, amibe tudunk kapaszkodni, mert úgy érezzük, hogy nekünk ebben az ügyben igazunk van. Egyedül Önök azok, akik jogi úton segítettek nekünk, és reméljük, hogy jóra fordul az ügy. (L. S., a sportklub elnöke)

Zaklatás

K. községben több házat építettek, két házat pedig egy az Európai Unió által finanszírozott projekt keretében fel akartak újítani. V. és fia, L. V. az egyik ilyen házban élt, és 2018-ban szerződést kötöttek az önkormányzattal, amelyben a házukat az önkormányzatnak adományozták, amely cserébe köteles volt felújítani azt. Több mint két évig semmi sem történt, aztán az önkormányzat 2020-ban a szerződésben foglalt teljes felújítás helyett kicserélte a ház ablakait és bejárati ajtaját, miközben a ház már rendkívül rossz állapotú és szinte lakhatatlan volt. Ekkor V. és a fia az

egyik országgyűlési képviselőhöz fordult segítségért. A képviselő 2021-ben többször is ellátogatott a községbe, és a közösségi médiában is megosztotta a problémákat. Ezt követően a polgármester folyamatosan zaklatta a családot. Nem vehettek részt a közfoglalkoztatási programban, és amikor az önkormányzat krumplit osztott a rászoruló családoknak, ők nem kaptak. Ráadásul megbüntették őket a karantén szabályok megsértése miatt, amikor kiléptek a ház elé, hogy átvegyék a postástól a családi pótlékot. A karanténra vonatkozóan hivatalos felszólítást nem kaptak, a dokumentum csak néhány nappal később érkezett meg hozzájuk. Ráadásul valahányszor a polgármesterhez fordult a család, ő elutasította a kérésüket, mondván, hogy inkább keressék meg a képviselőt. A községben az emberek is elkezdtek megjegyzéseket tenni rájuk a képviselő látogatása miatt. Nemrég, az országgyűlési választások előestéjén (2022. április 2-án) a helyi rendőrség letartóztatta V.-t és a fiát, és a kapitányságon megkérdezték tőlük, kire fognak szavazni a választásokon. Az Idetartozunk 2022 májusában jelentette az esetet az EBF-nek.

Magukon kívül senki sem segít rajtunk. Magukban megbízunk. Nagyon sok helyről kértünk segítséget és sehonnan máshonnan nem kaptunk. (L. V. panaszos K. településről)

A két országban összesen tíz esetet jelentettek be a nemzeti esélyegyenlőségi szervnek, ezek közül négy ügy még mindig folyamatban van. A fennmaradó hat esetben egy határozat volt kedvező, négy pedig elutasító, és egyben pedig már akkor megoldás született, amikor az ügy még folyamatban volt.

Szerbiában S. B. és A. B. esetében feltételezhetjük, hogy az EVB-nek történő bejelentés ténye vezetett pozitív kimenetelhez annak ellenére, hogy az EVB elutasító határozatot hozott, vagy az ügy még folyamatban volt. Ennélfogva úgy tűnik, hogy az esetek jelentése nyomást gyakorolt a rendőrkapitányságra, és végül az ügyek pozitív kimeneteléhez vezetett. Még olyankor sem volt hiábavaló az esetek jelentése, amikor az EVB nem állapított meg hátrányos megkülönböztetést, vagy amikor az eljárást felfüggesztették, mivel a bejelentés hozzájárult az EVB gyakorlatának kialakításához, az előítéletek megkérdőjelezéséhez, valamint további ösztönzést jelentett a diszkrimináció roma áldozatai és a roma szervezetek számára, hogy gyakrabban jelentsenek ilyen eseteket.

Magyarországon az Idetartozunk és az ügyvédek sajnálatára távoztak a korábbi Egyenlő Bánásmód Hatóság nagy tudású, a diszkriminációs ügyekben jelentős tapasztalattal rendelkező munkatársai, amikor a korábbi EBH-t 2021-ben az EBF létrehozása érdekében összevonták az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalával. A korábbi EBH által irányított és működtetett országos egyenlőbánásmód-

A diszkriminációs esetek bejelentésével kapcsolatos tanulságok

Szerbia		
Eset	Érintett jog	Eredmény
F.B.	Jogállás	Elmarasztaló határozat: az EVB ajánlásokat tett a Pénzügyminisztériumnak
S.B.	Jogállás	Az EVB nem állapított meg hátrányos megkülönböztetést, de az ügy megoldódott, mivel a rendőrség végül nyilvántartásba vette a kérelmező lakóhelyét
A.B.	Jogállás	Az eljárást felfüggesztették, mivel amíg az ügy folyamatban volt, a rendőrség végül nyilvántartásba vette a kérelmező lakóhelyét
B.A.	Jogállás	Az EVB nem állapított meg hátrányos megkülönböztetést
S.K.	Jogállás	Az EVB nem állapított meg hátrányos megkülönböztetést
M.V.	Foglalkoztatással kapcsolatos hátrányos megkülönböztetés	Folyamatban
V.M.	Foglalkoztatással kapcsolatos hátrányos megkülönböztetés	Folyamatban
Magyarország		
Eset	Érintett jog	Eredmény
B. Cs.	Etnikai származással és politikai meggyőződéssel kapcsolatos diszkriminációs eset	Az EBF megállapította, hogy nem történt hátrányos megkülönböztetés
D. sportklub	Sportlétesítményhez való hozzáféréssel kapcsolatos diszkriminációs eset	Folyamatban
V. és L. V.	Zaklatás	Folyamatban

referenci hálózat is megszűnt, ami – különösen vidéken – sokkal nehezebbé teszi a panaszosok számára, hogy ügyeikkel eljussanak az EBF-hez. Bár a korábbi EBH honlapján az ügyek még mindig kereshetők, a hatóság által összeállított egyéb kapcsolódó jelentések és tanulmányok már nem elérhetők.²² A jogi munkatársak véleménye szerint a jelenlegi EBF panaszosokkal szembeni hozzáállása és megközelítése rosszabb lett: a benyújtott diszkriminációs ügyek nagy részét vagy eleve elutasítják, vagy az eljárások az EBF elutasító határozatával zárulnak. Az is aggodalomra ad okot, hogy 2022 májusában az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalát a Nemzeti Emberi Jogi Intézmények Globális Szövetsége (GANHRI) az „A” kategóriából a „B” kategóriába sorolta

viszsa, mivel nem foglalkozott megfelelően számos emberi jogi kérdéssel, többek között a marginalizált etnikai kisebbségeket, az LMBTQI+ embereket, a menekülteket és a migránsokat érintő jogsértésekkel. Emellett bizonyos politikailag érzékeny ügyekben nem fordult az Alkotmánybírósághoz, ami az ombudsman függetlenségének hiányát mutatta.²³ A bejelentett diszkriminációs esetek jogaik érvényesítésén keresztül nemcsak a romák igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek javításához járulnak hozzá, hanem segítenek az új esélyegyenlőségi szerv tesztelésében is a folyamatos elszámoltathatóság és a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos törvények betartatása iránti elkötelezettség biztosítása érdekében.

5 Konklúzió

Terepmunka

A terepmunka rendkívül fontos volt a roma közösség hátrányos megkülönböztetéssel és annak megnyilvánulási formáival kapcsolatos ismereteinek növelése szempontjából. A mediátorok beszélgetései a romákkal azért is voltak fontosak, mert a problémák, amelyekkel a romák szembesülnek, néha nem diszkriminációs esetek, hanem más emberi jogi jogsértések, és ez mind a mediátoroknak, mind az érintetteknek segített abban, hogy konkrét példákon keresztül különbséget tudjanak tenni a kettő között. A terepmunkának köszönhetően a romák nemcsak a hátrányos megkülönböztetés fogalmát ismerték meg jobban, hanem az esélyegyenlőségi szerv hatáskörét és működését, valamint a számukra elérhető védelmet is, és megértették a diszkrimináció bejelentésének fontosságát.

Ugyanakkor, különösen Szerbiában, a romák gyakran nem szívesen beszéltek a hátrányos megkülönböztetésről, és időre volt szükségük ahhoz, hogy megbízzanak a mediátorokban, és megosszák velük a tapasztalataikat. Emellett a romák gyakran nem bíznak az állami intézményekben, és nem hisznek abban, hogy a diszkrimináció bejelentése javítana a helyzetükön. A jövőbeli esetleges negatív következményektől való félelem miatt szintén vonakodnak jelteni a hátrányos megkülönböztetést. A mediátorok munkája azonban hosszú távon még azok számára is hasznos volt, akik egyelőre nem kívánják jelteni a diszkriminációs eseteket, mivel javult a romák tájékozottsága a hátrányos megkülönböztetés kezelése terén. A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos ismeretek bővítése, a romáknak az esetek bejelentésére való ösztönzése, valamint a mediátorok és az intézmények iránti bizalmuk növelése hosszú időt igénylő folyamat, amelyet folytatni kell.

A mediátorok nemcsak a diszkriminációról szóló online tanfolyamot végezték el sikeresen, hanem részt vettek a kapcsolódó workshopon, majd ezt követően a projektpartnerektől folyamatos szakértői támogatást (coaching) is kaptak a terepmunka során az esetek azonosításával, az interjúk lefolytatásával és az áldozatok segítségével kapcsolatban. Az összes mediátor úgy nyilatkozott, hogy mind a képzés, mind a terepmunka során értékes tapasztalatokat szereztek. Nyilvánvalóan hozzájárult ehhez az is, hogy a panaszosok tudták: számíthatnak a szakmai segítségre. Az is fontos volt, hogy a mediátorok más

ügyekben is megpróbálták tanácsot adni, illetve szükség esetén az ügyvédekhez fordultak.

Jogi tanácsadás

A roma közösség tagjai számára az is időt igényelt, hogy megbízzanak az ügyvédekben és a jogi munkatársakban. Amikor a projektbe bevont érintettek végül hajlandóak voltak ügyvédhez fordulni az ügyükkel, gyakran kiderült, hogy az nem hátrányos megkülönböztetés, hanem egyéb emberi jogi jogsértés volt vagy nem minősült jogi esetnek. A jogi tanácsadás azért is volt különösen fontos, mert sok rászoruló roma anyagilag nem engedheti meg magának, hogy ügyvédet fogadjon, és így ingyenes jogi segítséget kaphattak.

Az általános konklúzió az, hogy a hátrányos megkülönböztetésnek kitett személyek általában társadalmi szempontból kiszolgáltatottak, nem ismerik a vonatkozó eljárásokat és a rendelkezésre álló védelmi mechanizmusokat. A számukra nyújtott jogi tanácsadás több szinten is rendkívül fontos lehet: a diszkriminációval és a védelmi mechanizmusokkal kapcsolatos ismereteik növelésében, a romákkal szembeni – különösen az intézményekben megjelenő – hátrányos megkülönböztetés csökkentésében, a romák intézményekbe vetett bizalmának erősítésében, a romák által indított, hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos eljárások számának növelésében, valamint végső soron a közvélemény tudatosságának növelésében arra vonatkozóan, hogy mi minősül diszkriminatív magatartásnak.

A diszkriminációs esetek bejelentése

Bár az ügyfelek sok esetben kaptak jogi tanácsot, amikor tájékoztatást kaptak a rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségekről és mechanizmusokról, gyakran döntöttek úgy, hogy a további megtorlástól való félelmükben nem tesznek lépéseket. Az ügyfelek többnyire olyankor döntöttek úgy, hogy további védelmet kérnek a diszkriminációval szemben, amikor megpróbálták valamely jogukat érvényesíteni, de végül nem jártak sikerrel (például amikor megpróbálták igénybe venni az egészségügyi ellátást vagy foglalkoztatáshoz, szolgáltatásokhoz, személyes okmányokhoz jutni vagy bejelenteni a lakcímüket). Amikor elmagyarázták nekik, hogy az ügyben indokolt lehet a

diszkrimináció bejelentése, ami további segítséget nyújthat nekik abban, hogy megoldódjon a problémájuk, hajlandóak voltak jelenteni a diszkriminációt.

Így levonható az a következtetés, hogy a megfelelő jogi tanácsadás nyújtása és a szervezetek jogi munkatársaiba vetett bizalom rendkívül fontos szerepet játszott abban, hogy az ügyfeleket az esetek jelentésére ösztönözzék. Továbbá a legtöbb roma ügyfél nem volt tisztában azzal, hogy lehetősége van védelmet kérni a hátrányos megkülönböztetéssel szemben, és nem ismerte azokat az eljárásokat és intézményeket, amelyek védelmet nyújthatnak, ami még inkább rámutat az ingyenes jogi segítségnyújtás biztosításának fontosságára.

Szerbiában ez különösen fontos, mivel az ingyenes jogi segítségnyújtásról szóló törvény közelmúltbeli elfogadása ellenére a rendszer még nem működik, és az ügyfelek nincsenek tisztában azzal, hogy a vonatkozó önkormányzati szolgálatoknál ingyenes jogi segítséget kérhetnek, mivel a törvény hatálybalépését követően nem indítottak ismeretterjesztő kampányt.

Szerbiában kevesebb olyan eset volt, amelynél a hátrányos megkülönböztetés nyilvánvaló és közvetlen volt, és könnyen elérhetőek voltak a bizonyítékok. A tanácsadáshoz ezért tapasztalt jogászokra volt szükség a diszkrimináció felismerése és a jogi segítségnyújtás érdekében. Néhány esetben annak ellenére is nehéz volt bizonyítani, hogy a hátrányos megkülönböztetés az ügyfelek roma kisebbséghez való tartozása miatt történt, hogy a lakóhely nyilvántartásba vételével vagy a személyes okmányok beszerzésével kapcsolatos problémák elsősorban a roma lakosságot érintik. Ilyen helyzetekben a Praxis jogi munkatársai igyekeztek kimutatni a kapcsolatot a diszkriminatív magatartás és azon tény között, hogy az ilyen típusú magatartás aránytalanul nagy mértékben érinti a romákat, és súlyosbítja a társadalmi helyzetüket, ezzel a társadalom peremére szorítva őket.

Magyarországon a diszkriminációs ügyek különös jelentőséggel bírtak a korábbi Egyenlő Bánásmód

Hatóságnak az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalába történő beolvadását követően. Tekintettel arra, hogy az EBF viszonylag új intézmény, a diszkriminációs ügyek tesztelhetik, hogy mennyire működik jól a hátrányos megkülönböztetés elleni védelem átalakított rendszere, és hogy az intézmény joggyakorlata kialakításával milyen típusú határozatokat hoz a különböző diszkriminációs ügyekben.

A hátrányos megkülönböztetés bejelentése különösen fontos, mert így a romákkal szembeni diszkrimináció, mint osztálytársadalmi probléma láthatósága is nő. Az érintettek nézőpontjából a hátrányos megkülönböztetés bejelentése hozzájárul a diszkrimináció elleni védelmi rendszer intézményei iránti bizalom kiépítéséhez. A bejelentés szolgálhatja továbbá a megelőzést vagy a potenciális elkövetők elrettentését is. Ez történhet ajánlások elfogadása útján (Szerbiában) vagy a jogsértő helyzet megszüntetésének elrendelése, a jövőbeli jogsértő magatartás megtiltása vagy akár bírság kiszabása révén (Magyarországon).

A terepmunka, a jogi tanácsadás és a diszkriminációs esetek bejelentése együttesen jelentősen hozzájárult a romák körében a diszkriminációval és a rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségekkel kapcsolatos tudatosság növeléséhez, így erősítve az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésüket segítve őket a helyzet megoldásában akár közvetítéssel, akár az esélyegyenlőségi testület felé történő bejelentéssel.

Bízom abban, hogy egyre több roma honfitársam kiáll magáért. Kiállni a családjáért, a közösségéért, minden magyarországi romáért. Ez a program hitet és reményt ad [a romáknak], hogy az emberi méltóság és az emberi jogok a legfontosabbak, hogy higgyenek magukban, és minden törvényes eszközzel lépjenek fel az elnyomó hatalommal és rendszerrel szemben.
(Nagy István, roma mediátor, Hajdú-Bihar megye)

6 Ajánlások

Szerbia

- Meg kell erősíteni az állampolgárokat segítő rendszereket a helyi önkormányzatokban, különösen a hátrányos megkülönböztetés, a gyűlöletbeszéd és az emberi jogi jogsértések esetében. Az ilyen rendszernek tartalmaznia kell az alapvető jogok gyakorlásáról és védelméről, a diszkrimináció megelőzéséről, valamint az emberi jogok gyakorlásához és védelméhez való inkluzív hozzáféréstől szóló tájékoztatást.
- A romákat már a korai szakaszban jobban be kell vonni a helyi politikák kidolgozásába, valamint az elfogadásukba és végrehajtásukba, hogy a közösség igényei – beleértve a hátrányos megkülönböztetés elleni erőfeszítéseket is – beépülhessenek a közpolitikákba.
- Növelni kell az intézmények kapacitását a sérülékeny társadalmi csoportok igényeinek és problémáinak, valamint az őket fenyegető hátrányos megkülönböztetés kockázatának kezeléséhez.
- Bővíteni kell a jogi támogatást és segítséget nyújtó önkormányzati szolgálatok kapacitásait, hogy megfelelő ingyenes jogi segítséget lehessen nyújtani a jogokhoz való hozzáférés és különösen a hátrányos megkülönböztetés elleni védelem terén.
- Meg kell erősíteni a romák jogaival foglalkozó civil társadalmi szervezeteknek a közösség diszkriminációs ügyekben történő képviselői képességét és támogatásához szükséges képességét.
- A roma közösségnek az egyenlőséghez való joggal és a rendelkezésre álló védelmi mechanizmusokkal

kapcsolatos ismereteinek bővítését célzó tájékoztató kampányt kell szervezni, különös tekintettel az Egyenlőségvédelmi Biztos láthatóságának növelésére.

- Fel kell hívni a közvélemény figyelmét a hátrányos megkülönböztetésre, különösen a munkáltatók körében, szem előtt tartva, hogy a foglalkoztatás az a terület, ahol a romák a leginkább ki vannak téve a diszkriminációnak, és pozitív képet kell közvetíteni a hátrányos megkülönböztetés kockázatának kitett csoportokról.

Magyarország

- Ismét létre kell hozni az állam ingyenes jogsegély hálózatát olyan helyi kapcsolattartó pontokkal, amelyekhez a hátrányos megkülönböztetés és egyéb emberi jogi jogsértések roma és más áldozatai ingyenes jogi tanácsadásért fordulhatnak.
- Vissza kell állítani az Egyenlő Bánásmódért Felelős Főigazgatóság országos egyenlőbánásmód-referenci hálózatát, amelynél a hátrányos megkülönböztetés vidéken élő áldozatai is bejelenthetik eseteiket.
- Ismeretterjesztő kampányokat kell indítani a romák körében az Egyenlő Bánásmódért Felelős Főigazgatóság hatáskörével és működésével, valamint a diszkriminációs ügyekben elérhető jogorvoslati lehetőségekkel kapcsolatos információk terjesztése érdekében.
- Megfelelő jogszabályok révén biztosítani kell, hogy a civil társadalmi szervezetek is képviselhessék ügyfeleiket a bíróságok előtt a diszkriminációs ügyekben.

Jegyzetek

- 1 A projekt száma: 881888 – REILA – REC-AG-2019 / REC-RDIS-DISC-AG-2019, finanszírozta az Európai Unió Jogok, egyenlőség és polgárság programja (2014–2020).
- 2 Bašić, G., *Roma in the Republic of Serbia: The Challenges of Discrimination*, London, MRG, 2021; Király K. J., Bernáth G. és Setét J., *Roma in Hungary: The Challenges of Discrimination*, London, MRG, 2021.
- 3 Szerb Köztársaság, „Census 2011: Population by ethnicity and sex, by municipalities and cities”, elérhető itt: <https://www.stat.gov.rs/en-US/oblasti/popis/popis-2011/popisni-podaci-eksel-tabele>
- 4 Bašić, G. és Božidar, J. *Umetnost preživljavanja – gde I kako žive Romi u Srbiji*, Belgrád, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2005.
- 5 Bašić, 2021, i. m., p. 6.
- 6 Uo., p. 7.
- 7 Uo., p. 16.
- 8 Uo., p. 13.
- 9 Egyenlőségvédelmi biztos, *Az egyenlőségvédelmi biztos 2021. évi rendes éves beszámolója*, Belgrád, 2022.
- 10 Péntes J., Tátrai P. és Pásztor I. Z., „A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben”, *Területi Statisztika*, 58(1) (2018), pp. 21–2. Elérhető itt: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2018/01/ts580101.pdf>
- 11 Király, Bernáth és Setét, i. m., pp. 5–7.
- 12 Uo., p. 9.
- 13 Egyenlő Bánásmód Hatóság, *Éves beszámoló 2019, 2020*, Budapest pp. 6–9.
- 14 Király, Bernáth és Setét, i. m., pp. 10–11.
- 15 FRA (az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége), *Az Európai Unió második felmérése a kisebbségekről és a hátrányos megkülönböztetésről: Romák – Válogatott eredmények*, 2016, p. 41. Elérhető itt: <https://fra.europa.eu/hu/publication/2020/az-europai-unio-masodik-felmerese-kisebbsegekrrol-es-hatra-nyos-megkulonboztetesrol>
- 16 Ezeket az eseteket két településen tárták fel – hármat a Praxis, ötöt pedig a roma mediátorok.
- 17 Az esetet 2021. november 1. előtt azonosította a Praxis a projekt keretében.
- 18 ICSSZ 50826-1/2005-0803 RIF.
- 19 https://nmhh.hu/cikk/190111/Mi_szamit_rasszista_uszito_tarta_lomnak
- 20 Az esetet 2021. november 1. előtt azonosította a Praxis a projekt keretében.
- 21 Az EVB ajánlásai a Pénzügyminisztérium számára: <http://ravnopravnost.gov.rs/preporuka-mera-ministarstvu-finansija-2/>
- 22 A weboldal elérhető itt: <https://www.ajbh.hu/en/ebff-jogesetek>
- 23 <https://dailynewshungary.com/hungarian-ombudsman-demoted-by-his-foreign-colleagues/>

A kisebbségek és az őslakos népek jogaiért dolgozunk

minority
rights
group
europe

P R A X I S

Az egyenlőségbe vetett bizalom megerősítése: A romák igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek fejlesztése Magyarországon és Szerbiában

Magyarországon és Szerbiában a romák életük számos területén rendszeresen tapasztalnak hátrányos megkülönböztetést, amelyet jellemzően negatív attitűdök és előítéletek táplálnak. Az előfordulásuk nagy száma ellenére a diszkriminációs eseteket általában nem jelentik be, a romák nem szívesen tesznek panaszt, mivel félnek a megtorlástól, vagy mert nem bíznak az igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságában. A romáknak mindkét országban szükségük van jogsegélyre, mivel gyakran nem ismerik a hátrányos megkülönböztetés jogi meghatározását és az elérhető jogorvoslati lehetőségeket.

A jelentés célja a „Roma Equality through Increased Legal Access” („Roma egyenlőség a fokozott jogi hozzáférés révén”, REILA) elnevezésű projekt keretében végzett terep- és jogi munka eredményeinek összefoglalása. A jelentés a mediátorok tapasztalatai alapján összegzi a terepmunka tanulságait, és bemutatja a két ország diszkriminációs eseteit és azok megoldását. Emellett azt is felvázolja, hogy a terep- és jogi munka miként járult hozzá a romák jogaikkal kapcsolatos tudatosságának növeléséhez.

A REILA projekt jogi munkája arra irányult, hogy felszámolja a romák igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése előtt álló akadályokat. A projektben a roma közösségekben a jogaikkal és az elérhető jogorvoslati lehetőségekkel kapcsolatos ismereteket terjesztettük roma mediátorokon keresztül. Ingyenes jogi tanácsadással, valamint az esetek nemzeti esélyegyenlőségi szervnek való bejelentéséhez nyújtott segítség révén támogattuk a roma közösségeket. A projekt szervezetei így módon arra kívánták ösztönözni a romákat, hogy forduljanak jogorvoslatért, jelentsék és tegyék láthatóvá a diszkriminációs eseteket a nemzeti intézményrendszer használatával. Továbbá a projekt két országból származó eredményei potenciálisan más olyan európai környezetekben is megismételhetők, ahol a romák hasonló nehézségekkel szembesülnek a hátrányos megkülönböztetés terén.

© Minority Rights Group Europe (MRGE), 2022. szeptember

E tájékoztató megjelentetésére a társadalmi megértéshez való hozzájárulásként került sor.
A jelen tanulmány elérhető online, www.minorityrights.org oldalon.

Minority Rights Group Europe 1034 Budapest, San Marco utca 56/A, 4. emelet 2.
Tel +36 30 209 3152 **Email** minority.rights@minorityrights.org **Weboldal** www.minorityrights.org
www.twitter.com/minorityrights **www.facebook.com/minorityrights**

ISBN Print: 978-615-6516-05-3. Online:978-615-6516-04-6.

Látogasson el a **Minority Stories** weboldalra www.stories.minorityrights.org ahol a kisebbségekkel és az őslakos népekkel kapcsolatos multimédiás tartalmakat talál a világ minden tájáról.